

پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۹، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۰

ص ۹۸۱-۱۰۰۸

DOI: 10.22059/JURBANGEO.2021.320480.1478

تبیین مفهوم عدالت فضایی در اجرای طرح‌های جامع شهری (نمونه موردی: شهر گلپایگان)^۱

اعظم افشارنیا- دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

اسفندیار زبردست* - استاد شهرسازی دانشگاه تهران، تهران، ایران

مرتضی طلاچیان- گروه شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تأیید مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۹

پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۱۲/۲۲

چکیده

یکی از مشکلات مشهود در برنامه‌ریزی شهری در ایران، ارائه‌نشدن الگوهای مؤثر در زمینه کاهش نابرابری‌های موجود شهری و ترویج عدالت فضایی است. تبیین مفهوم عدالت فضایی در شهر و کاربردی کردن آن می‌تواند به برنامه‌ریزی شهری کمک شایانی داشته باشد. پژوهش حاضر به بررسی عدالت فضایی در اجرای طرح‌های توسعه در شهر گلپایگان می‌پردازد. پژوهش از نوع کاربردی است و گردآوری اطلاعات با استفاده از روش میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) صورت گرفته است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای و فریدمن انجام شده است. شاخص‌های عدالت فضایی با استفاده از تحلیل ثانویه در مفاهیم برابری و مساوات، تنوع فضایی، منافع عام، آزادی و مشارکت مردمی، شفافیت، تفاوت، سازش و عمومیت‌داشتن بررسی شده است. نتایج بررسی طرح‌ها نشان می‌دهد معیارهای عدالت فضایی این طرح‌ها در سطح پایینی قرار دارند و شاخص‌های عدالت فضایی در طرح جامع شهر گلپایگان دارای اولویت چندانی نسبت به یکدیگر نیستند. همچنین راهکارهای توزیع عادلانه منافع در طرح جامع شهر پیش‌بینی نشده و در مراجع تصویب نیز به آن‌ها اشاره نشده است. تحلیل محتوای برنامه‌ها و سیاست‌های طرح توسعه شهر گلپایگان، آسیب‌شناسی وضع موجود و شناسایی کمبودها و نهادهای خدمتی نشانگر تبیین‌نشده جایگاه عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهری و حوزه‌های تصمیم‌سازی به‌خصوص در طرح‌های توسعه و عمران است.

واژه‌های کلیدی: شهر گلپایگان، طرح جامع شهر، عدالت فضایی، نابرابری.

۱. مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه دکتری شهرسازی نویسنده اول است که در واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، به راهنمایی نویسنده دوم در حال انجام است.

مقدمه

شهر بنا به ماهیت پیچیده و چندگانه آن و برخورداری از ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی، با حوزه‌های معرفتی علوم انسانی مختلف پیوند خورده است. توجه به مقوله عدالت فضایی در کنار اهمیت ذاتی آن، به دلیل تأثیرگذاری بر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر نیز اهمیتی دوچندان می‌یابد (امین‌زاده و روشن، ۱۳۹۳: ۲۴۳). درخصوص مطالعات مربوط به موضوع ارزیابی عدالت در برنامه‌های جامع شهری، دو نگاه عمده قابل طرح است. نگاه اول شامل نظریاتی است که تمرکز آن‌ها بیشتر بر فرایند تهیه طرح‌های جامع شهری است؛ برای مثال سنت‌هایی که فریدمن در کتاب *برنامه‌ریزی شهری در حوزه عمومی* برای برنامه‌ریزی شهری مطرح می‌کند که عبارت‌اند از سنت اصلاح اجتماعی، سنت تحلیل سیاست، سنت یادگیری اجتماعی و سنت بسیج اجتماعی، سنت‌هایی هستند که به رویه‌های ارتقای سطح عدالت در فرایند برنامه‌ریزی شهری منجر می‌شوند. هیلپر نیز در کتاب *سایه‌های قدرت* به صراحت به مفهوم عدالت رویه‌ای اشاره می‌کند. نگاه دوم، عدالت فضایی را در محتوای برنامه‌ها جست‌وجو می‌کند. برنامه‌ریزان شهری در این زمینه، مطالعات اندکی انجام داده‌اند و در این خصوص معیارهای مشخصی تدوین نشده است (میرغلامی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۴). عدالت باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد؛ زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت (یعفوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۸). از آنجا که تصمیماتی که در برنامه‌ریزی شهری اتخاذ می‌شود می‌تواند نتیجه را با اختصاص منابع، هدایت زیرساخت‌ها و غیره تحت‌الشعاع قرار دهد، هرگونه برنامه‌ریزی شهری که مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر باشد باید بتواند هم در توزیع نیازها، منافع عمومی و استحقاق، و هم در تخصیص آن‌ها مؤثر باشد (Manuel, 2016: 2; Connelly & Bradley, 2004: 2). همچنین اگر برنامه‌ریز بخواهد اقدامی عادلانه انجام دهد، ناگزیر از دانستن مفهوم عدالت است. برنامه‌ریزان شهری موظف هستند که پیش از طرح هر نظریه‌ای از عدالت، زمینه فلسفی آن نظریه را بشناسند و با مقایسه نظریه‌های مختلف، نظریه‌ای را که با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه همسویی بیشتری دارد، انتخاب کنند (شکوهی بیدهنی، ۱۳۹۳: ۱۳). به همین دلیل در برنامه فعلی توسعه شهری سازمان ملل متحد، یونسکو بر ضرورت پیگیری عدالت فضایی در تمام ابعاد توسعه شهری تأکید می‌کند تا از هر نوع بی‌عدالتی فضایی جلوگیری شود که می‌تواند محرومیت از منابع را افزایش دهد. این اقدامات از طریق توافق ایجاد شده است. باین‌حال، توافقات می‌توانند در عرصه تعاملات بین مردم و فضا قرار گیرند؛ بنابراین نیاز به توسعه به اندازه‌گیری یا شاخص‌هایی نیاز دارد که ارزیابی کند آیا برنامه‌های توسعه معاصر شهری در توسعه عدالت فضایی مؤثر هستند یا خیر (Uwayezu, Vries, 2018: 3).

برخی از برنامه‌ریزان سعی در شناسایی اشکال اصلی بی‌عدالتی فضایی به‌منظور رفع نابرابری‌های فضایی داشتند. مارکوس (۲۰۱۰) دو شکل اصلی بی‌عدالتی فضایی را «محدودیت غیرارادی گروه‌ها در یک فضای محدود»، مانند تفکیک و ایجاد گتوها و تخصیص نابرابر منابع در فضا معرفی می‌کند (Madanipour et al., 2021: 3). عدالت فضایی جایگزینی برای عدالت اجتماعی، اقتصادی یا دیگر انواع عدالت نیست، بلکه یک دیدگاه از منظر فضای انتقادی به عدالت است. از این منظر، همیشه ابعاد فضایی مرتبط با عدالت وجود دارد (Himanshu & Parthasarathy, 2016: 110).

اثرات فضایی ساختارهای طبیعی، فعالیت فضایی و تصمیم‌گیری در تاریخ و درک نابرابری‌های فضایی در آن، با تمام پیچیدگی‌هایش نیازمند شناخت و درک ساختارها و ارتباط بین سه ترکیب ساختاری پیچیده است. مهم‌ترین وظیفه دولت یا اداره محلی (اداره شهرداری)، تخصیص منابع کمیاب میان گروه‌ها و جوامع شهری است (Tavana Mehrabani, & Nohegar, 2017: 14). از این رو تبیین مفهومی از عدالت فضایی در شهر و کاربردی کردن آن به منظور تحقق می‌تواند کمک شایانی به برنامه‌ریزی شهری در شهرهای ایران بکند (داداش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۶).

شهر گلپایگان یکی از مهم‌ترین شهرهای استان اصفهان است و بافت‌های تاریخی بسیاری دارد. این شهر بین قطب‌های اقتصادی کشور (تهران، اراک و اصفهان) قرار گرفته و در سال‌های اخیر از نظر شهرنشینی پیشرفت سریعی داشته است. علاوه بر این، محدودیت‌هایی مانند وجود مناطق کوهستانی در بخش عمده‌ای از آن، اراضی بیابانی وسیع در شرق و جنوب شرق، اراضی شور در شمال، کاهش سطح آب‌های زیرزمینی، طغیان رودخانه‌های فصلی، بن‌بست بودن شهرستان از جنوب شرق و غرب و غیره نشان از نیاز به یک برنامه‌ریزی دقیق در توزیع منابع و امکانات این شهر دارد. البته در طرح‌های جامع شهری سعی شده به این مسئله که از اهداف مهم این پژوهش نیز هست، پرداخته شود. در پژوهش حاضر بررسی دقیق شاخص‌های عدالت فضایی در طرح جامع شهری در شهر گلپایگان انجام شده است که در واقع پاسخی به فرضیه اصلی این پژوهش است. این پژوهش به دو سؤال زیر پاسخ می‌دهد:

- وضعیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح جامع شهر گلپایگان چگونه است؟
- آیا شاخص‌های عدالت فضایی در طرح جامع شهر گلپایگان نسبت به هم دارای اولویت هستند؟

مبانی نظری

۱. عدالت فضایی

عدالت همواره موضوعی اساسی و مطرح در بین دانشمندان علوم مختلف بوده است. در دهه‌های گذشته بیشتر متفکران حوزه برنامه‌ریزی که عدالت را موضوع اصلی مطالعات خود برمی‌گزیدند، به قلمروی اندیشه سوسیالیستی تعلق خاطر داشتند؛ برای مثال کرومهلز معتقد بود هرچند برنامه‌ریزان در استخدام دولت هستند، باید در برنامه‌ریزی‌های عادلانه به نفع اقشار فقیر و اقلیت مردم نیز بپردازند (Krumholz & Forester, 1990)، اما در اثر تلاش‌های فیلسوفان ممتازی مانند رالز، بحث درباره عدالت در قالب سنت فلسفی لیبرال و سپس برنامه‌ریزی لیبرال گنجانده شد (سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳: ۴۸). به عقیده راولز تخصیص و توزیع کالا در یک جامعه باید براساس اصل تفاوت کنترل شود. به موجب این اصل، سیاست‌ها باید موجبات بهبود شرایط زندگی افرادی را که از فرصت‌های کمتری برخوردارند، در مقابل کسانی که شرایط بهتری دارند، فراهم کنند (Rawls, 1971: 75).

اما توجه به مقوله فضا و عدالت فضایی در دو دوره مورد بحث علمی و سیاسی واقع شده است. دوره نخست که از اواخر دهه ۱۹۶۰ آغاز شد، با شناسایی مفاهیم عدالت فضایی توسط افرادی مانند دیویس (۱۹۶۸) همراه بود که سعی در درک چگونگی توزیع خدمات محلی با توجه به نیازهای مناطق خدماتی تعیین شده داشتند. لوفور (۱۹۷۰) تغییرات بنیادی سیاسی-اجتماعی مورد نیاز را مفهوم‌سازی کرد و هاروی (۱۹۷۳) شهر را بستر نابرابری فضایی مرتبط با سرمایه‌داری

شهر دانست (Jones et al., 2020: 897). هاروی معتقد است کاپیتالیسم فضا را نابود کرده تا مطمئن شود بازتولید فضا انجام خواهد شد (Rauhut, 2017: 2). دومین دوره ادبیات عدالت فضایی در هزاره جدید با انتشار کتاب‌های مهمی از جمله شهر عدالت‌محور فاینشتاین آغاز شد که سعی در توزیع مجدد منابع و فرصت‌ها داشت. فاینشتاین (۲۰۱۰) در فصلی از کتاب شهر عدالت‌محور رهیافت‌های فلسفی به مسئله عدالت‌ریزی را ارائه کرده است. وی برای شهر عدالت‌محور سه شاخص دموکراسی، تنوع و برابری در نظر گرفته است (Silva, 2012: 88-89).

اما اولین کسی که به‌طور مشخص به اصطلاح عدالت فضایی در جغرافیا توجه ویژه کرد، ادوارد سوگا است. وی بر کنترل فرایندهای تولید جغرافیایی شهری، ائتلاف گروه‌های حق به شهر که نیروی محرکه دستیابی به عدالت مادی و احترام به گروه‌های به حاشیه رانده شده است تأکید می‌کند. سوگا در کتاب *پساکلان‌شهر-مطالعات منطقه‌ای شهرها و مناطق بخشی از فعالیت‌های نوشتاری‌اش را بر مبنای بازسازی شهری لس‌آنجلس پی‌ریزی کرده است و بر تعریف شش نگره برای تبیین آینده لس‌آنجلس تأکید می‌کند*. این شش نگره می‌توانند توضیح‌دهنده برخی از وجوه توسعه متأخر در کلان‌شهرها در جغرافیای جهانی نیز باشند. از دیدگاه بسیاری از صاحب‌نظران، لس‌آنجلس نماد مهمی است که سرچشمه تغییرات شهری در ایالات متحده به‌شمار می‌رود و نماینده هنجارهایی است که شهرهای آمریکا بدان‌ها گرایش دارند (Guasco, 2015: 1).

سوگا (۲۰۱۰) بیان می‌کند که «عدالت و بی‌عدالتی در جغرافیای چند مقیاس که در آن زندگی می‌کنیم، به خانواده تا توسعه ناهموار اقتصاد جهانی تزریق شده است». نباید عدالت فضایی را فقط از طریق قانون بیان کرد، بلکه باید پیامدهای افزایش بی‌عدالتی فضایی را در مقیاس‌های شهری، منطقه‌ای، ملی و جهانی بررسی کرد (Jones et al., 2020: 897). برای گسترش عدالت باید از مقیاس جهانی شروع کنیم. باید قادر به ارزیابی موقعیت‌های جغرافیایی در مقیاس پایین‌تر باشیم تا محلی‌سازی با سرعت و شدت ادامه یابد (Bret, 2018: 4-5).

عدالت فضایی بر نقش قوانین و فرایندهای خوب در پیشبرد عدالت در کنار مدیریت منابع اجتماعی و تخصیص آن‌ها بین کاربران مختلف تأکید می‌کند. نتیجه‌گرایی ادعای برابری در نتایج قوانین و فرایندها را در پی دارد. در این رویکردها، چارچوب کاربردی شامل مجموعه‌ای از شاخص‌ها است که به سه بعد عدالت فضایی، قوانین، فرایندها و نتایج و سه شکل رویه، تشخیص و توزیع مجدد مربوط است (Uwayezu & Vries, 2019: 3).

روابط فضایی کمک می‌کند تا مجموعه‌هایی ایجاد شود که عدالت را گسترش می‌دهند. برای اینکه فضا یک عملگر^۱ باشد، باید نقشه‌های اجتماعی ترسیم شوند. در واقع فضا باید فهمیده شود تا مجموعه‌های اجتماعی جدیدی پا به عرصه وجود بگذارند. از این‌رو روابط فضایی می‌تواند روابط عدالت را با اصلاح مطالبات عدالت و ایجاد مجموعه‌های اجتماعی که ادعای عدالت می‌کنند، به‌وجود آورد (Williams, 2018: 50)؛ بنابراین یکی از جنبه‌های کلیدی عدالت فضایی این است که افراد، گروه‌ها، شهرها و مناطق دیدگاه خود را در مورد آینده‌ای عادلانه بیان کنند. پس باید برای تعریف فضاها و مقیاس‌هایی که جست‌وجوی عدالت در آن‌ها رخ می‌دهد، شاخص‌های مناسبی در نظر گرفت (Jones, 2019: 22).

مطابق دیدگاه برخی صاحب‌نظران، برابری فضایی به این معنا است که توزیع متناسب در مورد نیازها، ترجیحات و

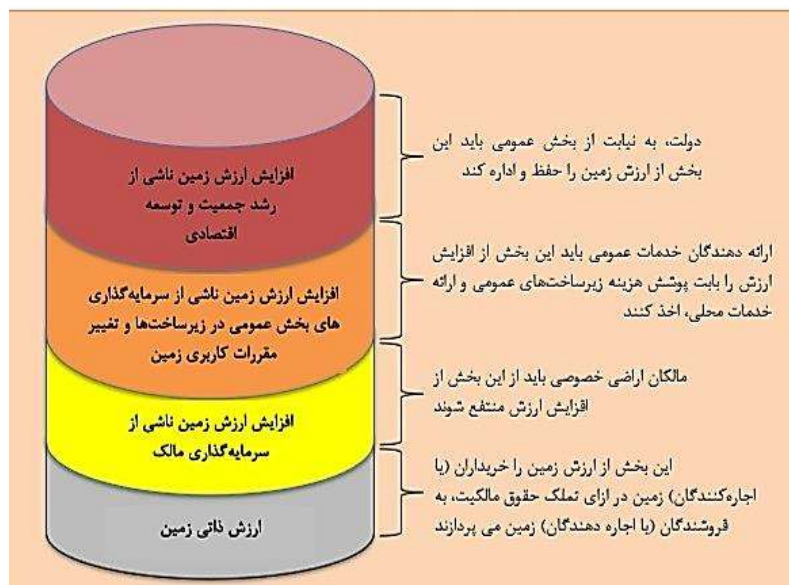
1. actant

استانداردهای خدمات هر یک از ساکنان وجود داشته باشد (Rafieian & Alizadeh, 2017: 106). از آنجا که دستیابی به عدالت در توزیع منابع عمومی یکی از اهداف برنامه‌ریزی شهری است، اختلاف دسترسی به خدمات می‌تواند نابرابری‌های اجتماعی درون جامعه را افزایش یا کاهش دهد؛ بنابراین برای تحلیل عدالت فضایی باید بر مقایسه توزیع مکانی تسهیلات و خدمات عمومی با توزیع مکانی گروه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی تأکید بیشتری صورت پذیرد.

۲. بررسی تأثیر اجرای طرح‌های جامع شهری بر اراضی شهری

از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، مجموعه متنوعی از ایده‌ها و رویکردها در عرصه توسعه و عمران شهری در اروپا و آمریکا مطرح شد که نتیجه آن‌ها رشد و توسعه دانش برنامه‌ریزی شهری بود. پس از جنگ جهانی دوم، برنامه‌ریزی جامع تلاش می‌کرد رشد شهری را از طریق طرح‌های کالبدی شکل دهد و در حال نشان‌دادن نقشه آینده شهرها، تراکم و کاربری زمین بود (Watson, 2009: 151) و در بسیاری از کشورها برنامه‌ریزی فضایی تبدیل شد (Todes, 2012: 158)؛ بنابراین علی‌رغم انتقادات متعددی که در دهه‌های گذشته از الگوی طرح‌های جامع در کشورهای مختلف به‌ویژه کشورهای در حال توسعه صورت گرفت (Devas, 1993)، شکل قدیمی طرح‌های جامع همچنان در بعضی کشورها پایدار است و به فعالیت خود ادامه می‌دهد (Watson, 2009)؛ به‌نحوی که برخی از اندیشمندان حوزه شهرسازی معتقدند طرح‌های جامع شهری همچنان نقش اساسی در هدایت و تنظیم توسعه شهری ایفا می‌کنند (Kaiser & Godschalk, 1995)؛ بنابراین می‌توان گفت از آنجا که اجرای یک طرح عمومی و عمرانی به افزایش یا کاهش قیمت املاک داخل یا پیرامون محدوده طرح منجر خواهد شد، این افزایش یا کاهش قیمت، ناشی از اقدام دستگاه اجرایی است و منافع یا خسارت‌های آن متوجه مالکان املاک مذکور می‌شود. اما آنچه ممکن است از رهگذر عدالت مورد توجه و تأمل قرار گیرد این است که معمولاً پس از تصمیم شهرداری یا سایر دستگاه‌های اجرایی به اجرای طرحی در محدوده معین، اطلاع‌یافتن مالکان، به افزایش یا کاهش بی‌جهت واقع قیمت املاک واقع در طرح یا پیرامون آن منجر می‌شود؛ برای مثال اگر املاک در یک محدوده معین کاربری مسکونی داشته باشند و قرار باشد مجتمع‌های تجاری در این محدوده احداث شوند، هرچند کاربری مسکونی ملاک قیمت‌گذاری می‌باشد، تصویب و اعلان چنین طرحی طبیعتاً بر قیمت‌های املاک مسکونی اثر مثبت دارد و قیمت‌های املاک مذکور را افزایش خواهد داد یا اگر اجرای طرح احداث فضای سبز در نقطه معینی از شهر در طرح جامع شهر تصویب شده باشد، اطلاع مالکان از وجود چنین طرحی موجب کاهش ارزش املاک واقع در طرح و افزایش قیمت املاک حاشیه طرح می‌شود (انتظار یزدی، ۱۳۹۴: ۱۰۹).

سیاست برنامه‌ریزی، تعیین‌کننده اصلی ارزش زمین است که به نوبه خود بر استفاده از زمین تأثیر می‌گذارد (Parsons, 2017: 82). ارزش زمین به‌وسیله عواملی به شرح زیر تعیین می‌شود: ۱. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و خدمات اجتماعی، ۲. تغییر در مقررات کاربری زمین، ۳. رشد جمعیت و توسعه اقتصادی، ۴. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی که سبب افزایش ارزش زمین شود، ۵. بهره‌وری کلی زمین (زنوز، ۱۳۹۵: ۳۲).

شکل ۱. توزیع ارزش زمین

منبع: زنوز، ۱۳۹۵: ۳۲

سازوکارهای مالی برای جذب منافی که در روند هدایت توسعه شهرها توسط مسئولان دولتی و نهادهای عمومی، نصیب برخی از مالکان اراضی می‌شود، در جوامع مختلف می‌تواند با عناوین مشابه یا مختلف یا در اشکال و ترکیب‌های متفاوت به‌منظور ارائه خدمات و تسهیلات ضروری شهری اجرا شوند. از مؤثرترین و رایج‌ترین روش‌های بازتوزیع منافع بادآورده در روند هدایت توسعه شهرها، در صورت اجرای صحیح و مطالعات کافی، روش‌های اخذ عوارض توسعه^۱، با توجه به تجربیات جوامع توسعه‌یافته است. همچنین یکی دیگر از روش‌های مؤثر در زمینه متعادل‌بودن هم‌زمان منافع و خسارات مالکان اراضی گوناگون شهری، سازوکار انتقال حق توسعه^۲ است. از نظر برنامه‌ریزی شهری نیز برخی صاحب‌نظران مانند کنبلی^۳ (۱۹۸۸) بر این عقیده‌اند که اخذ عوارض توسعه نوعی سازوکار قیمت‌گذاری است و به رفع نابرابری‌های موجود کمک می‌کند (عبدالله‌خان گرچی، ۱۳۹۵: ۱۳۴).

مواد و روش پژوهش

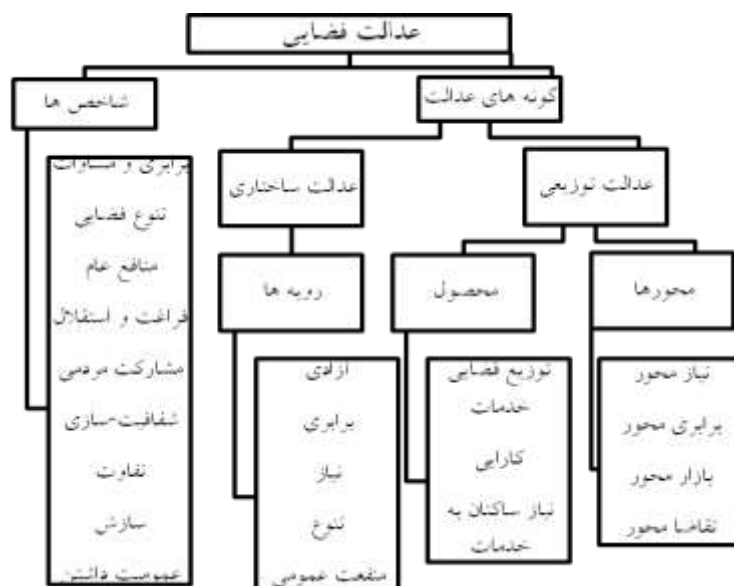
پژوهش حاضر از نظر هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد که با روش توصیفی-تحلیلی و کمی انجام گرفته است. بر این اساس، در این تحقیق سعی شده است با شناسایی مفهوم عدالت فضایی و استفاده از سایر منابع علمی با تحلیل ثانویه، وضعیت طرح جامع شهر گلپایگان به‌لحاظ شاخص‌های عدالت فضایی تعیین شود. در گام نخست با استفاده از روش تحلیل ثانویه شاخص‌ها و معیارهای عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری تعیین شده است. در جدول ۱ شاخص‌های استخراجی از نظریه‌های نظریه‌پردازان عدالت فضایی قابل مشاهده است.

1. Development impact fee
2. TDR
3. C.E.Connebly

جدول ۱. شاخص‌های مستخرج از نظریه‌های نظریه‌پردازان عدالت فضایی

منبع	معیارهای عدالت فضایی
Forester & Krumholz, 1990	حمایت از گروه‌های محروم در برنامه‌ریزی‌ها
Rawls, 1971; 1982	توجه به گروه‌های محروم جامعه در بازتوزیع ثروت‌ها و فرصت‌ها به دست نهادهای اجتماعی و مدنی
Talen, 1998	پاسخ به سؤالات چه کسی هزینه‌ها را می‌پردازد و چه کسی چه چیزی را به‌دست می‌آورد به‌منظور توزیع عادلانه منابع عمومی
Harvey, 1973-2002	عدم استثمار نیروی کار، نابودی همه اشکال به‌حاشیه‌راندن گروه‌های اجتماعی؛ نیاز-شرکت در منفعت عمومی-استحقاق
Tsou, 2005	شعاع خدمات‌رسانی و شعاع تأثیرگذاری منفی تسهیلات-تأثیرگذاری متفاوت خدمات گوناگون بر ساکنان-کیفیت متفاوت تسهیلات هم‌نوع برای توزیع خدمات
Dufaux et al., 2009	توزیع فضایی کالاها و خدمات به‌صورت عادلانه
Mayer, 2009	تأکید عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع بین افراد؛ اشاره تخصیص عادلانه منابع به فرایند و الگوی توزیع
Soja, 2009-2010	توزیع درآمدهای شهری-توجه به تبعیض‌های مکانی
Fainstein, 2010	ابریزوها باید موشکافانه بررسی شوند تا اطمینان حاصل شود که منافع مستقیمی را در قالب اشتغال‌زایی، افزایش امکانات رفاهی عمومی و ارائه حداقل دستمزد، عاید درآمدها می‌کنند.
Fainstein, 2014	نبود رویکردهای تبعیض‌آمیز در شکل‌دهی فضای شهری (فرایندهای تصمیم‌سازی)؛ مشارکت افراد در طرح‌های شهری بر پایه عقلانیت ارتباطی و به‌رسمیت‌شناختن همه افراد در برنامه‌ریزی بدون درنظرگرفتن نژاد، فرهنگ، جنسیت و غیره
Malý, 2016	توجه به عوامل و دلایل دسترسی‌های نابرابر شهری
Bret, 2018	توزیع مزایا و اعمال آن در میان اعضای جامعه
Williams, 2018	کدگذاری شهر براساس مکان خالی
داداش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴	حذف تبعیض و کاهش فقر به‌عنوان اهداف اصلی عدالت فضایی
داداش‌پور و الوندی، ۱۳۹۵	توجه به معیار آزادی، فرصت برابر/برابری در شهر، توجه تفاوت و تنوع در شهر
عزیزی و شکوهی بیده‌ندی، ۱۳۹۴	مساوات و حذف طبقات، برابری در اجرای قانون
سن، ۱۳۷۹	برابری قابلیت‌های افراد (برابری فرصت‌ها و آزادی انتخاب‌ها)
سعیدی رضوانی، ۱۳۸۸	رعایت حق تمام افراد و استفاده‌کنندگان در اجرای طرح‌های شهری، توجه به اصل زیان و ضرر مالکان در طرح‌های شهری اسلامی
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	قراردادن فضاهای عمومی متنوع و فراوان در دسترس مردم
میرغلامی و همکاران، ۱۳۹۷	تعامل بین مشارکت‌کنندگان

در مفهوم عدالت، چند محور کانونی «برابری فرصت‌ها»، «تنوع فضایی و توزیع عادلانه منابع»، «منافع عام و رعایت حقوق مردم»، «آزادی»، «مشارکت»، «شفافیت»، «تفاوت» و «عمومیت‌داشتن» قابل درک است و با توجه به بررسی‌های صورت‌گرفته می‌توان مفهوم عدالت را توازن، تعادل، مساوات و نفی هر گونه تبعیض، درنظرگرفتن قابلیت‌ها و استعداد افراد و اعطای حق به صاحبان حق و ارائه فرصت‌های برابر برای پیشرفت درنظر گرفت. بر همین اساس، عدالت فضایی مهم‌ترین جنبه عدالت شهری است؛ زیرا توزیع عادلانه فضاهای توسعه و امکانات در شهر به تعادل، توازن و دسترسی برابر به امکانات رشد منجر می‌شود و دستیابی به عدالت فضایی، عدالت اقتصادی و اجتماعی را تسهیل می‌کند. با توجه به این توضیحات، مدل مفهومی پژوهش در شکل ۲ ارائه شده است.

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای (منابع اینترنتی، کتاب‌ها، مقالات، طرح‌های جامع شهر گلپایگان، طرح تفصیلی گلپایگان و غیره) و نیز روش میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) استفاده شده است. این پژوهش ابتدا ابعاد و شاخص‌های عدالت فضایی را در طرح جامع شهر گلپایگان مطالعه می‌کند و سپس به بررسی این معیارها از دیدگاه متخصصان حوزه شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری و کارشناسان و دست‌اندرکاران حوزه شهری و مهندسان و کارشناسان دخیل در تهیه طرح‌های جامع شهری می‌پردازد. به دلیل نبود شرایط مصاحبه حضوری و مشخص نبودن تعداد اعضای جامعه، به صورت غیرحضوری و با استفاده از نمونه‌گیری گلوله‌برفی مجازی با تعدادی از افراد نمونه ارتباط برقرار شد. سپس تعدادی از پرسشنامه‌ها تکمیل شد. برای تکمیل پرسشنامه‌ها تا رسیدن به یک حجم قابل قبول از نمونه از طریق افراد حاضر در نمونه با سایر افراد نمونه ارتباط برقرار شد و حجم نمونه به صد نفر رسید. نمونه‌گیری یا واحدهای نمونه، به صورت زنجیروار به هم متصل‌اند و متخصصان حوزه برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی شامل استانداری، اداره‌ها راه و شهرسازی، دانشگاه‌ها و شهرداری‌ها هستند. همچنین برای کسب اطلاعات و استفاده در بخش تحلیل یافته‌ها، با افراد نمونه به صورت مجازی مصاحبه انجام شد.

برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از نرم‌افزار SPSS و Minitab و آزمون تی تک‌نمونه‌ای و فریدمن و برای آمار توصیفی فراوانی و درصد استفاده شد. در جدول ۲ شاخص‌های پژوهش نمایش داده شده است.

جدول ۲. شاخص‌های پژوهش

فرصت برابر در استفاده از امکانات فضا	
برابری و مساوات	عدم تبعیض در بهره‌وری از امکانات عمومی دسترسی همه ساکنان به منابع توزیع برابر خدمات و جمعیت
تنوع فضایی	تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های خدماتی تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های اقتصادی تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های اداری-سیاسی تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های اجتماعی-فرهنگی
منافع عام	توانمندسازی افراد و گروه‌های مختلف شهرنشین تضمین منافع گروه‌های فقیر
آزادی و استقلال	ایجاد فرصت انتخاب برای عموم آزادی در اظهارنظر و مخالفت با طرح‌ها
مشارکت مردمی	فراهم کردن زمینه مشارکت تمام افراد فراهم کردن زمینه مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد
شفافیت‌سازی	اطلاع‌رسانی به افراد برای طرح‌های در دست اجرا مشارکت افراد در تمام مراحل انجام طرح‌ها
تفاوت	در نظر گرفتن ویژگی‌ها و شرایط گروه‌های مختلف ایجاد نکردن شرایط متفاوت برای گروه‌های با شرایط اقتصادی متفاوت
سازش	هماهنگی همه‌جانبه تمام مجریان و بهره‌وران طرح‌ها جلب رضایت افراد به‌عنوان بهره‌وران طرح‌ها
عمومیت‌داشتن	توجه به تمام گروه‌های نژادی، قومی، فرهنگی و گروه‌های با شرایط ویژه ایجاد نکردن شرایط جدایی‌گزینی اقوام و گروه‌های مختلف نژادی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

با توجه به معیارهای عدالت فضایی، پرسشنامه‌ای در قالب بیست گویه متناسب با معیارها و سنجش‌های عدالت فضایی تنظیم و به‌صورت مجازی توزیع و تکمیل شد. استادان دانشگاهی، متخصصان امر و چند نفر از افراد مطلع، روایی ابزار پژوهش و اعتبار محتوای این پرسشنامه را بررسی و تأیید کردند. سپس پرسشنامه توسط ده نفر از متخصصان شهری آزمون شد و پرسشنامه نهایی را نیز صد نفر دیگر از متخصصان آزمودند. در این پژوهش از روش خودبازبینی پژوهشگر استفاده شد. متن کامل کدگذاری‌ها و طبقات اولیه برای استادان ارسال و از نظرات تکمیلی آن‌ها در کلیه مراحل کار در جهت کدگذاری و استخراج مفاهیم استفاده شد. برای تأییدپذیری پژوهش نیز فرایند انجام کار در اختیار چند تن از همکاران پژوهش قرار داده شد تا صحت نحوه انجام پژوهش تأیید شود.

برای تعیین پایایی پرسشنامه روش‌های مختلفی وجود دارد و یکی از آن‌ها روش ضریب آلفای کرونباخ است که در این تحقیق استفاده شد. پایایی پرسشنامه در جدول ۳ نشان شده است. برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از نرم‌افزار SPSS و آزمون تی تک‌نمونه‌ای، و برای آمار توصیفی از فراوانی و درصد استفاده شد.

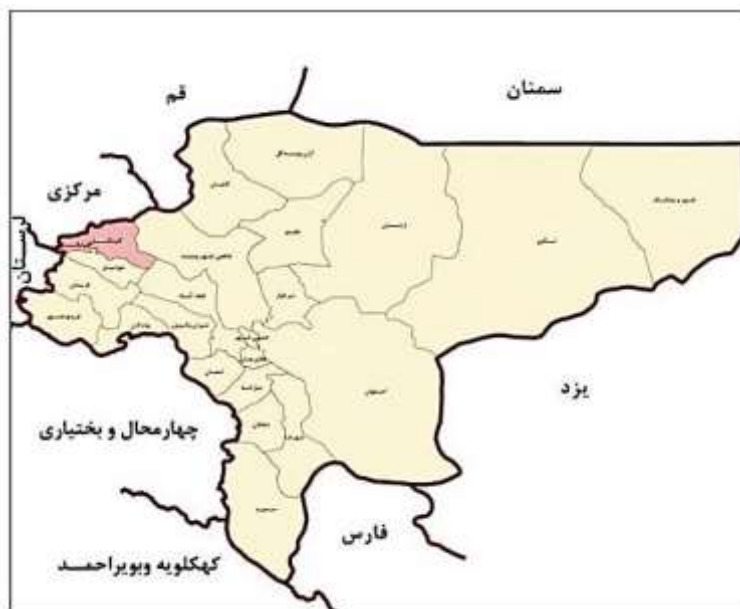
جدول ۳. مقدار آلفای کرونباخ مؤلفه‌ها

مؤلفه‌ها	تعداد سؤالات	ضریب پایایی
سنجه‌های عدالت فضایی	۲۰	۰/۸۵۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهر گلپایگان با وسعت ۲۵۸۷ هکتار، مرکز شهرستان گلپایگان در شمال غربی استان اصفهان و دارای موقعیت کوهپایه‌ای است و در فاصله ۳۵۰ کیلومتری تهران و ۲۰۰ کیلومتری اصفهان قرار دارد. جمعیت شهر گلپایگان در آخرین سرشماری عموم و نفوس مسکن در سال ۱۳۹۵، ۹۰،۰۸۶ نفر بوده است. این شهر روی مخروطه‌افکنه و پادگانه‌های آبرفتی رودخانه گلپایگان، درند و اناروار، قرار دارد (طرح جامع گلپایگان، ۱۳۹۶: ۷-۹).

شکل ۳. موقعیت گلپایگان در استان اصفهان

طرح‌های فرادست و طرح‌های توسعه گلپایگان

اولین طرح جامع و تفصیلی شهر گلپایگان را مهندسان مشاور ارگانیک در سال ۱۳۵۴ تهیه و تصویب کردند. جمعیت پیشنهادی آن ۳۱،۰۰۰ نفر و مساحت پیشنهادی ۳۷۵ هکتار بوده است. دومین طرح جامع را مهندسين مشاور شهر و خانه در سال ۱۳۷۴ تصویب کرده‌اند. پیش‌بینی جمعیت طرح جامع مصوب شهر گلپایگان در سال ۱۳۹۰، ۸۱،۵۰۴ نفر و مساحت پیشنهادی آن ۲۴۶۵ هکتار بوده است. آخرین طرح جامع شهر را نیز مهندسين مشاور نقش محیط در سال ۱۳۹۶ تصویب کردند. همچنین طرح تفصیلی شهر را مهندسين مشار فجر توسعه در سال ۱۳۹۹ تهیه و در سال ۱۴۰۰ تصویب کردند.

مشخصات عمده جمعیتی شهر گلپایگان

بر مبنای نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵، شمار جمعیت ساکن در شهر گلپایگان ۴۰،۶۳۴ نفر بوده است که با نرخ رشدی معادل ۱/۹ درصد، در سال ۱۳۸۵ به ۴۸،۹۸۷ نفر رسیده است. در این سال ۸۳۵۳ نفر بر جمعیت افزوده شده است. سپس شهر گلپایگان بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ با افزایش ۵۸۱۵ نفر به جمعیت ۶۵۴،۸۰۲ نفری در سال ۱۳۹۰ رسیده است.

جدول ۴. تحولات جمعیت طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵

تعداد جمعیت	تعداد خانوار	بعد خانوار
۱۳۶۵	۳۵،۶۸۷	۴/۴
۱۳۷۵	۴۰،۵۷۳	۴
۱۳۸۵	۴۸،۹۸۷	۳/۳
۱۳۹۰	۵۴،۸۰۲	۳/۲
۱۳۹۵	۹۰،۰۸۶	۳/۲
پیش‌بینی ۱۴۱۰	۷۸،۳۰۰	۳/۲

منبع: طرح جامع گلپایگان، ۱۳۹۶

بعد خانوار شهر گلپایگان طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰ از ۴ در سال ۱۳۷۵ به ۳/۲ در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است. نکته قابل توجه، پایین بودن میزان این شاخص در سال ۱۳۹۰ در شهر گلپایگان نسبت به مناطق شهری کل کشور (۳/۴۸) است. در کل شهر گلپایگان طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۹۰ بار تکفل با کاهش روبه‌رو شد و در سال ۱۳۷۵ بار تکفل واقعی، ۳/۱ و در سال ۱۳۹۰، ۲/۴ نفر بود. قومیت غالب در شهرستان گلپایگان فارس‌ها هستند و علاوه بر آن، تعدادی روستای عرب‌نشین نیز در این محدوده وجود دارد. همچنین در بخش‌هایی نژاد لر بختیاری زندگی می‌کنند.

الف) مشخصات عمده اقتصادی شهر

شهر گلپایگان در حال حاضر به دلیل داشتن شرایط مناسب از جمله آب کافی و خاک و شرایط اقلیمی مناسب، در زمینه کشاورزی دارای توانمندی فراوان است. سهم صنایع این شهر به دلیل داشتن واحدهای صنعتی متوسط و بزرگ مقیاس در بخش صنعت و معدن، حدود ۴۰ درصد است. با وجود این، شهر گلپایگان مانند سایر شهرهای متوسط و به‌عنوان مرکز شهرستان دارای نقش خدماتی پررنگی نسبت به سایر بخش‌ها است و حدود ۷۶۲۴ نفر شاغل در این بخش دارد که این تعداد، حدود ۵۰ درصد شاغلان این شهر را تشکیل می‌دهد.

همچنین نتایج محاسبه روش تمرکز مکانی بیانگر آن است که شهر گلپایگان در بخش صنعت و معدن و خدمات نسبت به مناطق شهری شهرستان، در بخش کشاورزی نسبت به مناطق شهری استان اصفهان و در بخش‌های کشاورزی و صنعت و معدن نسبت به مناطق شهری کل کشور دارای مزیت رقابتی است.

ب) مشخصات عمده زمین و کالبد شهری

کاربردهای مهم و شاخص عملکردی گلپایگان دربرگیرنده مراکز و کانون‌های عمده عملکردی با نقش‌های اداری،

فرهنگی، خدماتی و فعالیتی است که نقش مؤثری در حیات شهری دارند. مهم‌ترین گستره‌ها و پهنه‌های فعالیتی شهر، بازار سنتی در مجاورت راسته تجاری امام خمینی است و یکی از عناصر کهن و هسته‌های عملکردی و قلب تپنده اقتصاد شهر به‌شمار می‌رود.

وجود باغ‌ها و اراضی زراعی گسترده پیرامون محدوده گلپایگان، از دیگر ویژگی‌های این شهر به‌شمار می‌رود. وجود این باغ‌ها و استفاده بهینه از آن‌ها، از فرصت‌های منحصربه‌فرد شهر گلپایگان به‌شمار می‌رود. به‌منظور جلوگیری از تکلیک غیرقانونی این باغ‌ها در طرح جدید، بخش عمده‌ای از آن‌ها به خارج از محدوده شهر انتقال یافته است.

شهر گلپایگان به‌ویژه در قسمت شمال شهر (شهرک الوند) از اراضی بزرگ مقیاس و وسیع و بدون کارکرد خاص برخوردار است. از این‌رو استفاده بهینه از این اراضی به‌منظور تحقق چشم‌انداز و اهداف تعیین‌شده، رسالت برنامه‌ریزان در حوزه شهرسازی است. مهم‌ترین تحولاتی که در دو دهه اخیر، درخصوص تغییرات کاربری زمین به وقوع پیوست، عبارت‌اند از:

- ۱) کاهش سطح اراضی کشاورزی و تخریب باغ‌ها به‌ویژه در پیرامون شهر بر اثر کم‌آبی و از طرفی افزایش قیمت اراضی در پهنه‌های مجاور شهر و بافت باغ‌های واقع در شهر؛
- ۲) خشکاندن برخی از باغ‌های واقع در بافت شهر؛
- ۳) تبدیل برخی از باغ‌های ثمرده به خانه‌باغ و باغچه‌های ویلایی که نقش اقتصادی خود را از دست داده‌اند و به عملکرد تفریحی و گذران اوقات فراغت بدل شده‌اند.

یافته‌های پژوهش

با برنامه‌ریزی صحیح می‌توان رانت‌جویی و ارزش‌خواهی حقوق مالکانه در اراضی و مکان‌های شهری را با محترم‌شمردن حقوق مالکیت و تحقق عدالت فضایی، کنترل و آن را به وسیله‌ای برای تأمین خدمات عمومی و گسترش رفاه شهری تبدیل کرد. امروزه بازتوزیع منافع ناشی از اجرای طرح‌های جامع شهری، به اشکال مختلف از قبیل قانون‌گذاری، وضع مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی صورت می‌پذیرد. از این‌رو لازم است با تبیین مبانی حقوقی دخالت دولت در مالکیت و گستره و شیوه آن، نظام موجود آسیب‌شناسی شود و روش‌های گوناگون بازتوزیع منافع ناشی از اجرای طرح‌های جامع شهری در شهرهای ایران و ایرادهای اجرایی آن بررسی شود تا طرح‌های شهری به برقراری عدالت نزدیک شوند. این مقاله با اتخاذ روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از طرح جامع شهر گلپایگان و سایر منابع و روش کمی (بهره‌گیری از نظر کارشناسان) به بررسی بازتوزیع منافع طرح‌های جامع شهری در شهر گلپایگان می‌پردازد.

نتایج بررسی ابعاد عدالت فضایی در طرح جامع شهر گلپایگان

توجه به اهمیت توزیع کاربری خدمات در نواحی شهری براساس نیاز به خدمات، عامل مهم پایداری زندگی شهری است؛ بنابراین برنامه‌ریزان باید در پی این باشند که در الگوی مکان‌یابی خدمات و نحوه توزیع آن‌ها، چه مقدار نابرابری به‌وجود آمده و چه گروه‌هایی از جامعه بیشتر محروم شده‌اند. از این‌رو اولین موردی که در طرح جامع شهر گلپایگان بررسی شد،

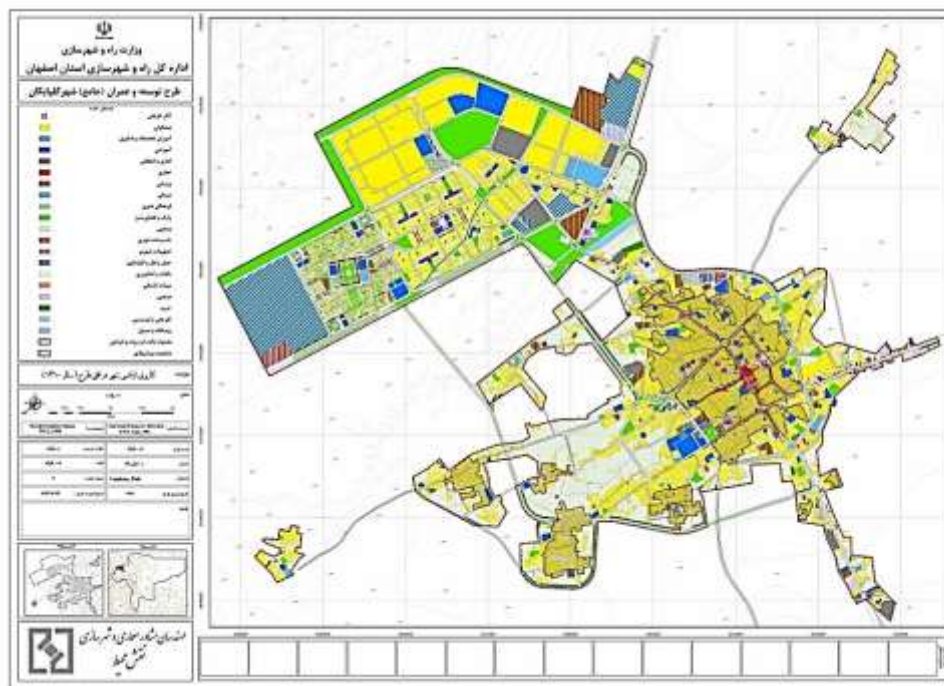
تنوع در ابعاد کالبدی و ویژگی‌های انسانی، اقتصادی اجتماعی و فرهنگی بود. بررسی طرح‌ها نشان می‌دهد شهر گلپایگان دارای ۵ ناحیه و ۲۳ محله کالبدی است. این شهر در شرایط موجود، دارای موقعیت کشاورزی، صنعتی و خدمات مالی و آموزش است. بررسی طرح‌های جامع در شهر بیانگر آن است که آینده‌نگری در بخش‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی با توجه به وضعیت گذشته حاکم در گلپایگان صورت گرفته و همچنین نیازسنجی‌ها در این بخش‌ها با توجه به جمعیت موجود صورت می‌گیرد؛ درحالی‌که روند تغییرات جمعیت در این شهر دارای نوسان بوده است؛ برای نمونه در طرح جامع مصوب اولیه شهر که در سال ۱۳۷۴ تهیه شد، تعداد جمعیت در سال افق طرح یعنی ۱۳۹۰، ۸۱،۰۷۷ نفر پیش‌بینی شد، اما جمعیت واقعی در سال ۱۳۹۰ جمعیت شهر ۵۴،۸۰۲ نفر بود. استفاده از نقاط قوت گلپایگان و خلق فرصت‌های جدید برای دستیابی به محیطی دارای تنوع و پویایی در ابعاد مختلف اقتصادی و فرهنگی اجتماعی و مناسب و در شأن شهرنشینان گلپایگان می‌تواند گزینه‌ای مهم و حائز اهمیت باشد که تا حدودی در طرح‌های جامع شهرستان به آن توجه شده است. یکی دیگر از نکاتی که در ارتباط با تنوع کالبدی ویژگی‌های انسانی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در طرح‌های شهر گلپایگان باید به آن توجه شود، پیش‌بینی‌هایی است که برای این بخش صورت گرفته است. در این پیش‌بینی‌ها فقط به انواع فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی موجود توجه شده و به بروز و ظهور انواع جدید فعالیت‌های مذکور توجهی صورت نگرفته است. این مسئله در آینده‌نه‌چندان دور مشکل‌ساز خواهد بود؛ چرا که در بعضی از فعالیت‌ها (چه فعالیت‌های اقتصادی و چه فرهنگی-اجتماعی)، فضایی بیشتر از آنچه در طرح‌ها پیش‌بینی شده مورد نیاز است. همچنین در بعضی موارد با تحولات سریع فناوری‌های ارتباطی و ارائه بسیاری از خدمات به‌صورت مجازی، به فضایی کمتر برای توسعه این فعالیت‌ها نیاز است.

جدول ۵. برآورد کمبود مساحت (هکتار) مورد نیاز برای خدمات مختلف در شهر گلپایگان

خدمات	وضع موجود سال ۱۳۹۵	افق طرح سال ۱۴۱۰
مسکونی	۳۹۲/۷	۵۴۸
آموزشی	۲۱/۳	۳۰
تجاری	۱۸/۳	۲۷
مذهبی	۷/۸	۳
اداری-انتظامی	۲۳/۹	۳۴
تفریحی-گردشگری	۳/۰	۵
ورزشی	۱۰/۶	۱۷
فرهنگی-هنری	۱/۵	۶
اماکن تاریخی	۰/۲	۰
پارک	۱۷/۶۱	۶۳
درمانی	۹/۴	۱۴
صنعتی	۱۱/۲	۴۷
تجهیزات شهری	۱۷/۹	۴
تأسیسات شهری	۳/۴	۱۶
آموزش تحقیقات و فناوری	۲۳/۰	۳۴

منبع: طرح جامع گلپایگان، ۱۳۹۶

یکی از مهم‌ترین اهداف طرح‌های جامع، برآورد مشکلات کمی و کیفی و نیازهای عمرانی شهر در زمینه مسکن و سایر خدمات زیرساختی (شبکه عبور و مرور، آب، برق و غیره) است. در طرح‌های ارائه شده برای شهر گلپایگان مانند سایر شهرهای کشور، پیش‌بینی براساس کمبودهای فعلی صورت گرفته و به تغییرات و تحولات آینده شهر در این زمینه کمتر توجه شده است.

شکل ۴. کاربری اراضی پیشنهادی طرح جامع گلپایگان

یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزی، ایجاد فرصت‌های برابر برای استفاده از منافع ارزشمند اجتماعی در فضا، منافع قانونی برنامه‌ها و پروژه‌های شهری، خدمات عمومی و منابع موجود در شهرها است. نتایج بررسی طرح‌های جامع شهری در ارتباط با موضوع برابری در بهره‌گیری از فرصت‌ها نشان می‌دهد از آنجا که طرح‌های مذکور به صورت متمرکز و از بالا به پایین برنامه‌ریزی می‌شود، تنها به بررسی ابعاد فیزیکی مسائل شهر می‌پردازد و امکان بهره‌گیری چندانی برای ساکنان شهر فراهم نمی‌شود. این طرح‌ها در واقع بیشتر با نظر مهندسان و برنامه‌ریزان صورت می‌گیرد که به دلیل در نظر نگرفتن موضوع مهم مشارکت مردم شهر گلپایگان (همان بهره‌وران و کسانی که تحت تأثیر نتایج این طرح‌ها قرار می‌گیرند)، عمدتاً در قالب طرح و پروژه باقی مانده‌اند و تنها بخشی از این برنامه‌ها با موفقیت همراه بوده است؛ بنابراین مردم شهر گلپایگان در مشارکت و همراهی با طرح‌ها آزادی ندارند؛ در حالی که هدف اصلی این نوع طرح‌ها فراهم کردن محیطی امن و پر از آسایش برای شهروندان است؛ به طوری که مشکلات موجود در آینده مرتفع و تکرار نشوند. یکی از مهم‌ترین مسائلی که در طرح‌های جامع شهر کمتر به آن توجه شده است، مسائل قشر فرودست شهر است که به طور مشخصی به این مهم پرداخته نشده است؛ در حالی که مسئله فقر شهری حتی بر زندگی افراد مرفه شهرنشین تأثیر می‌گذارد و اجرای

برنامه‌های آتی را برای شهر با مشکل مواجه می‌کند. همچنین در طرح‌های جامع شهر گلپایگان به اشتغال و مسائل اقتصادی بسیاری پرداخته شده، اما به مسئله گروه‌های کم‌درآمد و پردرآمد توجهی صورت نگرفته است و برنامه‌ها در سطحی کلی تدوین و اجرا می‌شوند. در مجموع معیارهای عدالت فضایی در طرح‌های جامع شهر گلپایگان نیز مانند سایر شهرهای کشور به صورت متمرکز تدوین می‌شوند و مشارکت شهروندان در این طرح‌ها اندک است. از این رو این معیارها در سطح پایینی قرار دارند. نتایج یافته‌های میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) که در ادامه ارائه شده است، این مسئله را تأیید می‌کند.

یافته‌های میدانی پژوهش

الف) آمار توصیفی: برای تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جامعه مورد بررسی، از دو آماره فراوانی و درصد استفاده

می‌شود که نتایج به شرح زیر است:

از مجموعه جامعه آماری ۱۰۰ نفری کارشناسان در شهر تهران، ۶۹ نفر ۲۵ تا ۳۰ ساله و ۳۱ نفر ۳۰ تا ۴۰ ساله هستند و گروه‌های سنی ۴۰ تا ۵۰ سال، ۵۰ تا ۶۰ سال و گروه سنی بالای ۶۰ سال دیده نمی‌شوند. بالاترین میزان سن پاسخ‌دهندگان، متعلق به گروه سنی ۲۵ تا ۳۰ با میزان فراوانی ۶۹ نفر و کمترین مقدار متعلق به گروه‌های سنی ۴۰ تا ۵۰ سال، ۵۰ تا ۶۰ سال و گروه سنی بالای ۶۰ سال است. براساس یافته‌های پرسشنامه، بیشترین فراوانی از نظر جنسیت را مردان تشکیل می‌دهند و کمترین فراوانی مربوط به زنان است. همچنین نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد بیشترین درصد پاسخ‌دهندگان مردان هستند. بیشترین فراوانی از نظر سطح تحصیلات را افراد دارای مدرک فوق لیسانس با ۴۳ درصد فراوانی تشکیل می‌دهند و کمترین فراوانی مربوط به مدرک دکتری با ۱۹ درصد فراوانی است. فراوانی پاسخگویان با تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) در مجموع ۶۲ نفر است.

جدول ۶. ویژگی‌های جامعه مورد پژوهش

گروه‌های سنی	میزان (درصد)	فراوانی	متغیر	میزان (درصد)	فراوانی
۲۵ تا ۳۰ سال	۶۹/۰	۶۹	جنسیت	۶۳	۶۳
۳۰ تا ۴۰ سال	۳۱/۰	۳۱		۳۷	۳۷
۴۰ تا ۵۰ سال	۰	۰	تحصیلات	۲۸	۲۸
۵۰ تا ۶۰ سال	۰	۰		۴۳	۴۳
۶۰ سال و بیشتر	۰	۰	دکتری	۱۹	۱۹
کل	۱۰۰	۱۰۰	کل	۱۰۰	۱۰۰

در جدول ۷ خلاصه آمار توصیفی شهر گلپایگان آمده است. در ستون اول نام متغیرها (گویه‌های مطرح شده در پرسشنامه) ذکر شده که متشکل از بیست گویه است و برای هر زیرمقیاس آن چند سؤال در نظر گرفته شده است. در ستون‌های بعدی زیرمقیاس‌های یک متغیر در قالب پرسشنامه در تحلیل‌های آماری در نرم‌افزار SPSS ارائه شده است. در ستون دوم میانگین امتیازات هر سؤال پس از حذف سؤال مورد نظر و در ستون‌های بعدی، واریانس امتیازات در هر

گویه، میزان همبستگی هر آیتم با نمره کل، نتیجه رگرسیون چندگانه و آلفای کرونباخ به صورت جداگانه محاسبه شده است.

جدول ۷. خلاصه آمار توصیفی

آلفای کرونباخ	نتیجه رگرسیون چندگانه	میزان همبستگی هر آیتم با نمره کل	واریانس مقیاس در صورت حذف سؤال	میانگین امتیازهای مقیاس در صورت حذف سؤال	گویه‌ها
۰/۸۴۵	۰/۴۳۹	۰/۳۷۶	۷۸/۳۳۳	۳۶/۵۱	تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های اقتصادی
۰/۸۵۰	۰/۳۹۸	۰/۲۵۶	۷۹/۹۳۷	۳۷/۱۱	ایجاد فرصت برابر در استفاده از منافع ارزشمند اجتماعی در فضا
۰/۸۵۲	۰/۲۵۷	۰/۲۰۹	۸۰/۰۳۲	۳۷/۲۲	مشارکت شهروندان به‌عنوان کسانی که تحت تأثیر نتایج طرح‌ها قرار می‌گیرند
۰/۸۳۵	۰/۶۵۱	۰/۶۶۳	۷۴/۱۷۴	۳۶/۷۴	تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های اجتماعی و فرهنگی
۰/۸۵۴	۰/۴۱۰	۰/۱۲۹	۸۱/۸۸۱	۳۷/۴۱	مشارکت شهروندان در اجرای برنامه‌های و پروژه‌های شهری
۰/۸۵۵	۰/۳۷۷	۰/۱۴۳	۸۰/۹۳۷	۳۷/۰۵	حضور و مشارکت نمایندگان تجمعات فضایی و اجتماعی مانند اجتماعات محلی و واحدهای همسایگی
۰/۸۴۸	۰/۳۸۴	۰/۳۳۹	۷۷/۱۱۹	۳۶/۹۵	تنوع در ابعاد کالبدی کاربری‌های براساس ویژگی‌های انسانی
۰/۸۵۲	۰/۳۸۲	۰/۲۱۲	۸۰/۳۲۰	۳۷/۲۷	حق انتخاب شهروندان در زمینه پروژه‌ها و برنامه‌های تأثیرگذار بر محیط زندگی‌شان
۰/۸۴۰	۰/۴۱۶	۰/۴۸۱	۷۴/۴۳۸	۳۶/۸۱	منافع قانونی شهروندان در برنامه‌ها و پروژه‌ها
۰/۸۳۶	۰/۷۳۳	۰/۶۱۷	۷۵/۱۰۳	۳۷/۲۶	مسائل و راهکارهای مقابله با فقر و محرومیت شهروندان
۰/۸۳۹	۰/۶۴۶	۰/۵۶۲	۷۶/۲۳۰	۳۷/۳۵	امکان مخالفت و اظهارنظر در مورد طرح‌های توسعه شهری
۰/۸۴۱	۰/۷۰۵	۰/۴۷۶	۷۶/۰۲۰	۳۷/۰۰	عدم تبعیض و برابری در منافع عمومی برای شهروندان در طرح‌ها
۰/۸۳۸	۰/۵۶۸	۰/۵۴۱	۷۴/۵۶۵	۳۶/۹۹	استفاده از منابع شهری به‌طور نامحدود
۰/۸۳۹	۰/۴۷۹	۰/۵۲۳	۷۲/۰۱۰	۳۶/۷۰	عدم جدایی‌گزینی قومی و نژادی و خواسته‌های گروه‌های مختلف
۰/۸۳۹	۰/۵۵۴	۰/۵۴۱	۷۵/۴۸۹	۳۷/۱۹	مشارکت در تصمیم‌گیری‌های عمومی و دسترسی به اطلاعات برای شهروندان
۰/۸۴۴	۰/۴۳۱	۰/۴۱۰	۷۸/۳۸۹	۳۷/۴۳	اشتغال اجتماعات فقیر
۰/۸۳۴	۰/۶۸۸	۰/۶۳۷	۷۲/۸۰۸	۳۷/۱۴	وفاق همگانی کلیه ذی‌نفعان و کنشگران بر سر طرح‌ها و برنامه‌ها
۰/۸۴۸	۰/۴۷۵	۰/۳۳۹	۷۸/۶۳۵	۳۷/۴۷	اطلاعات کافی به شهروندان درخصوص منافع و مضرات طرح
۰/۸۳۴	۰/۶۰۷	۰/۶۸۳	۷۲/۷۵۸	۳۷/۱۰	شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی متفاوت گروه‌های اجتماعی و محدوده‌های شهری تعیین شده
۰/۸۳۵	۰/۶۳۲	۰/۶۱۰	۷۴/۰۳۷	۳۷/۰۶	ایجادکردن شرایط متفاوت اجتماعی، اقتصادی و محیطی برای گروه‌های پردرآمد و کم‌درآمد

ارزیابی و تفسیر طرح جامع گلپایگان براساس معیارها و شاخص‌های عدالت فضایی

در این مرحله طرح جامع گلپایگان براساس اصول استخراج‌شده از روش فراترکیب تفسیر و ارزیابی شده و شواهد موجود در طرح جامع گلپایگان براساس معیارهای فوق در جدول ۸ تجزیه و تحلیل شده است.

برابری فرصت‌ها و دسترسی‌ها: فرصت‌های برابر به معنی جلوگیری، رفع یا کنترل برتری بیجای افراد در تمامی زمینه‌ها و نظامی عادلانه است که همه افراد آن دارای موقعیتی برابر به‌منظور بروز توان‌های پنهانی خود باشند.

تنوع فضایی و توزیع عادلانه منابع و امکانات در شهر: این مفهوم در عدالت فضایی بر توزیع متوازن و عادلانه امکانات و خدمات شهری، رعایت حداقل‌ها در خدمات و امکانات شهری و ارزش‌افزوده زمین در شهر تأکید می‌کند.

منافع عام و رعایت حقوق مردم: این مفهوم عدالت فضایی نیز به معنای آن است که اقداماتی که نتایج آن‌ها نفع بیشتری برای جامعه ایجاد می‌کند، باید در اولویت قرار گیرد.

آزادی: آزادی در عدالت فضایی بدین معنا است که اجرای طرح باید بتواند حقوق فردی افراد را حفظ کند و آزادی‌های فردی در اثر اجرای طرح از بین نرود.

مشارکت: منظور از مشارکت به‌عنوان یکی از فرایندهای عدالت فضایی، مشارکت فعال و مستمر شهروندان در بازتولید فضا است. برنامه‌ریزی توسط مردم آرمان این نگرش است و ویژگی‌های آن، تغییر از یک نگاه تجویزی به مشارکتی، از وابستگی به منابع موجود به ظرفیت‌سازی، با توجه به شیوه‌های مسئله‌محور با تأکید بر ابتکارات جامعه مدنی است.

شفافیت: در معیارهای عدالت فضایی باید سازوکارهایی مانند پایش مستقل ارائه گزارش‌ها برای مردم در اجرای عدالت و رسانه‌های آزاد برای شفافیت در تمام سطوح در مدیریت شهری وجود داشته باشد و اختیارات هرکدام از نهادهای تصمیم‌گیر شهری باید شفاف و مشخص باشد. فرایند تصمیم‌گیری باید واضح و مشخص باشد.

تفاوت و نفی حاشیه‌ای‌شدن: معیار تفاوت به این موضوع اشاره دارد که اگر تفاوتی در توزیع وجود دارد، این تفاوت زمانی عادلانه است که به نفع محروم‌ترین طبقه باشد.

سازش: سازش و تعامل باید در تمامی مراحل پروژه‌های شهری وجود داشته باشد. تعامل باید شامل اشتراک سریع اطلاعات، سرمایه‌ها و گفت‌وگوهای عمومی باشد. از طرفی همه افرادی که تحت تأثیر قوانین و سیاست‌ها قرار گرفته‌اند، باید توانایی مشارکت و تعامل در تغییر این قوانین و سیاست‌ها را داشته باشند.

عمومیت و همه‌شمولی: عدالت فضایی به معنای در نظر گرفتن نیازها و درخواست‌های همه مردم و گروه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، قومی، نژادی، سنی در برنامه‌ریزی‌ها و حذف تبعیض در بهره‌مندی از امکانات و خدمات است.

جدول ۸. تجزیه و تحلیل طرح جامع گلپایگان براساس معیارهای عدالت فضایی

اصول و معیارها	تجزیه و تحلیل طرح جامع گلپایگان براساس معیارهای عدالت فضایی
۱. برابری فرصت‌ها و برابری دسترسی‌ها	- تأمین خدمات مورد نیاز در ارتباط با بخش‌های مختلف شهر؛ - پاکسازی، فضاسازی و تبدیل فضاهای رهاشده به فضاهای عمومی؛ - تأمین دسترسی‌ها و معابر مناسب؛ - دسترسی به مسیرهای پیاده‌روی و گردشگری.
۲. تنوع فضایی و توزیع عادلانه منابع و امکانات در شهر	- پیش‌بینی امکانات شهری و خدمات عمومی لازم در شهر؛ - طراحی زمینه‌گرا با تطابق حداکثری با بستر موجود؛ - داشتن بافت مسکونی نوساز و مقاوم که در آن امکانات و خدمات برای همگی ساکنان فراهم است؛ - جمع‌آوری مشاغل مزاحم و سامان‌دهی و هدایت مشاغل نامزاحم.
۳. منافع عام و رعایت حقوق مردم	- تأمین نسبی منابع مالی اجرای طرح؛ - انجام مجموعه اقداماتی نظیر کنترل دسترسی به معنای تعیین مرز و حدود مالکیت فضاهای خصوصی و نیمه‌خصوصی از فضاهای عمومی و محدودکردن استفاده افراد اجتماع از فضاهای غیرعمومی برای پیشگیری از وقوع جرم و کاهش جرم در محدوده شهر گلپایگان به منظور افزایش امنیت مردم؛ - احیای آثار و محوطه‌های تاریخی و ساختمان‌های ویران‌شده به‌عنوان عامل مهمی در پیشگیری از وقوع جرم؛ - تقویت عناصر هویتی شهر برای افزایش حس مالکیت افراد عمومی و افزایش امنیت؛ - داشتن نظام سلسله‌مراتبی سازمان‌دهی فضا در شهر گلپایگان به منظور افزایش امنیت.
۴. آزادی	- تسهیل در امر ساخت‌وساز (موضوع اسناد مالکیت و تدوین شیوه‌نامه اعطای مجوز ساختمانی برای نوسازی)؛ - رعایت حقوق مالکیت کسب‌شده موجود در مسیر سامان‌دهی شبکه معابر؛ - کاهش عمق دسترسی در عین صیانت از حریمت واحدهای همسایگی.
۵. مشارکت	- طراحی شهر گلپایگان برای ساکنان این شهر (اخذ نظرات و مشارکت گلپایگانی‌ها در تهیه و اجرای طرح)؛ - توجه به محدودیت منابع مالی برای پروژه‌های عمرانی و حجم بالای ساخت‌وساز در پروژه، استفاده از منابع مالی بخش خصوصی و جذب سرمایه در چارچوب تعریف الگوی بهینه برای مشارکت در جهت حفظ حداکثری منافع برای مدیریت شهری؛ - الگوی مشارکت پیشنهادی برای تأمین منابع مالی مورد نیاز بر پایه مشارکت عمومی-خصوصی.
۶. شفافیت	- نبود ممیزی املاک؛ - شفافیت تصمیمات گرفته‌شده در اسناد طرح؛ - شفافیت و مشخص‌بودن قوانین و مقررات؛ - شناسایی و اتخاذ اهداف و اقدامات مدیریت شهری (اولویت اجرای آن‌ها با نظر مدیران شهری تعیین می‌شود).
۷. تفاوت و نفی حاشیه‌ای شدن	- تأمین کاربری‌های خدماتی در بخش‌های محروم شهر؛ - برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی.
۸. سازش	- تعارض‌نداشتن حقوقی طرح با وضعیت شهر گلپایگان؛ - نبود فرایند مشخص برای حل مناقشات.
۹. عمومیت‌داشتن	- حفظ سکونت‌پذیری گلپایگان (ارتقای کیفیت مسکونی و جلوگیری از مهاجرت اجباری ساکنان)؛ - حفظ هویت و اصالت گلپایگان (حفاظت و عدم دست‌اندازی به عناصر و ویژگی‌های هویت بخش شهر گلپایگان)؛ - حفظ نظام توده‌گذاری موجود در هسته شهر گلپایگان در عین پیش‌بینی سازوکارهای ترغیب مردم به نوسازی؛ - هویت منسجم و همبستگی بالای اجتماعی.

ب) آمار استنباطی: در این بخش برای تجزیه و تحلیل نهایی یافته‌های پژوهش و پاسخ به فرضیه و سؤالات

پژوهش، از آزمون‌های تی تک‌نمونه‌ای و فریدمن استفاده شده است که نتایج آن به شرح زیر است.

– آزمون T برای بررسی وضعیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

وضعیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان چگونه است؟

شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان در سطح پایینی قرار ندارند.

شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان در سطح پایینی قرار دارند. در این بخش با استفاده از آزمون T به بررسی شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان پرداخته شد. در این آزمون عدد ۳ در محدوده بازه اطمینان قرار نمی‌گیرد. در نتیجه فرض صفر تأیید نمی‌شود. براساس نتایج پرسشنامه، برای تمام شاخص‌های عدالت فضایی میانگین کمتر محاسبه شده است که با توجه به حد مینا (۳) میزان کمتری را نشان می‌دهد. این امر نشان‌دهنده وضعیت نامطلوب شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان است، ولی اتکا به این میانگین از نظر آماری صحیح نیست. از این رو به بررسی مقدار P-value پرداخته شد. از آنجا که P-value به دست آمده برای شاخص‌های برابری و مساوات، مشارکت مردمی، فراغت و استقلال، منافع عام، تنوع فضایی، سازش، عمومیت‌داشتن، شفافیت‌سازی و تفاوت کوچک‌تر از سطح معناداری ۰/۰۵ است، فرض صفر پذیرفته نمی‌شود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان در شاخص‌های برابری و مساوات، مشارکت مردمی، فراغت و استقلال، منافع عام، تنوع فضایی، سازش، عمومیت‌داشتن، شفافیت‌سازی و تفاوت، مطلوب نبوده است. نتایج آزمون T در جدول ۹ آمده است. از دلایل اصلی عدم مطلوبیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان این است که این طرح‌ها از بالا برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی و بدون مشارکت مردم تدوین و اجرایی می‌شوند. همچنین این طرح‌ها به دلیل روند طولانی و فاصله زمان مطالعه و اجرایی شدن طرح‌ها قابلیت تأثیرگذاری مفید خود را از دست می‌دهند. در مجموع می‌توان گفت این طرح‌ها دارای مطلوبیت کافی نیستند و باید در مطالعه و اجرای آن‌ها بازنگری صورت بگیرد. در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان نیز مانند سایر طرح‌های توسعه کشور ایجاد فرصت‌های فرهنگی-آموزشی، اقتصادی و شغلی و غیره در بسیاری از موارد تنها به صورت یک سند مکتوب باقی می‌ماند. مشارکت مردمی در این طرح‌ها بیان می‌شود، ولی عمدتاً به مرحله عملیاتی نمی‌رسد. در شهر گلپایگان کاربری‌های مختلفی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها کاربری‌های تجاری است که متأسفانه در شهر دارای توزیع مناسبی نیست. عمده این کاربری‌ها در بخش مرکزی شهر گلپایگان قرار دارند. کاربری‌های خدماتی در سطح شهر پراکنده‌اند

جدول ۹. نتایج آزمون T برای بررسی شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

شاخص	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین	بازه اطمینان ۹۵ درصد	آماره T	P-value
برابری در فرصت‌ها	۲/۵۳	۱/۳۹۵۲۹	۰/۱۳۹۵۹	-۰/۱۹۳۰ -۰/۷۴۷۰	-۳/۳۶۷	۰/۰۰۱
مشارکت مردمی	۲/۵۷	۱/۰۵۴۱۴	۰/۱۰۵۴۱	-۰/۶۳۹۲ -۰/۲۲۰۸	-۴/۰۷۹	۰/۰۰
تنوع فضایی	۲/۷۰	۱/۰۸۸۱۵	۰/۱۰۸۸۱	-۰/۵۱۵۹ -۰/۰۸۴۱	-۲/۷۵۷	۰/۰۰۷
فراغت و استقلال	۲/۵۸	۱/۰۶۰۵۹	۰/۱۰۶۰۶	-۰/۶۲۳۸ -۰/۲۰۲۹	-۳/۸۹۷	۰/۰۰
منافع عام	۲/۵۴	۱/۱۱۹۳۸	۰/۱۱۱۹۴	-۰/۶۷۷۱ -۰/۲۳۲۹	-۴/۰۶۵	۰/۰۰
سازش	۲/۵۵	۱/۴۰۹۷۴	۰/۱۴۰۹۷	-۰/۷۲۹۷ -۰/۱۷۰۳	-۳/۱۹۲	۰/۰۰۲
عمومیت‌داشتن	۲/۶۴	۱/۰۲۷۸۷	۰/۱۰۲۷۹	-۰/۵۶۴۰ -۰/۱۵۶۰	-۳/۵۰۲	۰/۰۰۱
شفافیت‌سازی	۲/۴۸	۱/۴۶۶۶۷	۰/۱۴۶۶۷	-۰/۸۱۱۰ -۰/۲۳۹۰	-۳/۵۴۵	۰/۰۰۱
تفاوت	۲/۶۲	۱/۱۱۲۶۵	۰/۱۱۱۲۶	-۰/۶۰۰۸ -۰/۱۵۹۲	-۳/۴۱۵	۰/۰۰۱

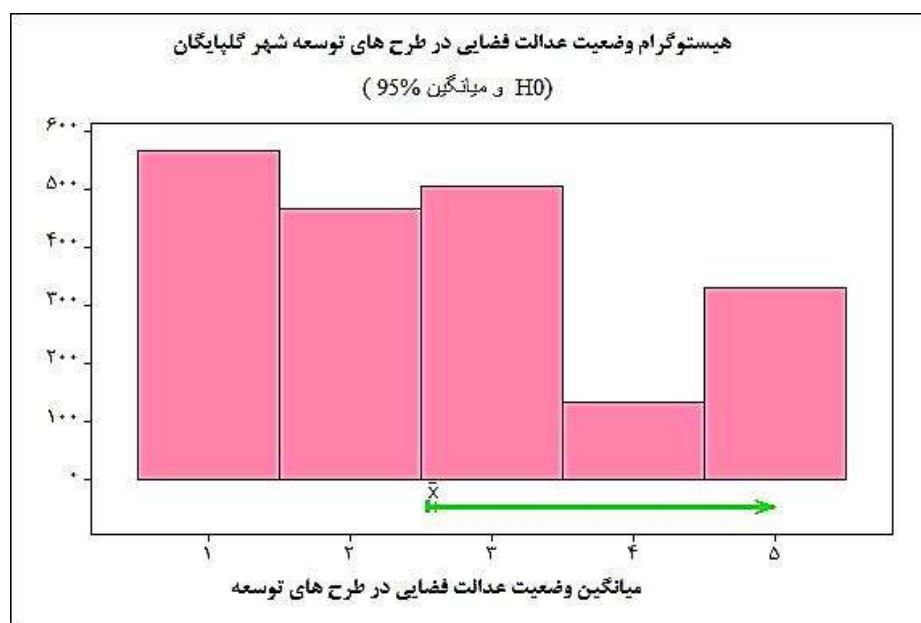
و بسیاری دیگر از کاربری‌های شهر در بخش مرکزی شهر متمرکز شده‌اند و توزیع مناسبی ندارند. طرح‌های توسعه شهر گلپایگان در واقع یک طرح مکتوب است که براساس وضعیت و شرایط فیزیکی شهر ایجاد شده است. بهره‌وران نهایی طرح که مردم هستند، نقش چندانی در همه مراحل انجام طرح ندارند و در واقع این طرح‌ها به نوعی فقط یک طرح مهندسی‌گونه هستند، بدون آنکه خروجی و بازخورد موثقی داشته باشند.

برای بررسی فرضیه نهایی و اصلی پژوهش، از آزمون T استفاده شد. نتایج کلی آزمون T برای بررسی وضعیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح توسعه شهر گلپایگان در جدول ۱۰ ارائه شده است. همچنین برای توضیح بیشتر توزیع میانگین و H_0 هیستوگرام آن در شکل ۵ آمده است.

جدول ۱۰. نتایج آزمون T برای بررسی عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

شاخص	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین	بازه اطمینان ۹۵ درصد	آماره T	P-value
واکوی عدالت فضایی در طرح‌های توسعه	۲/۵۸	۰/۸۸۰۴	۰/۰۸۸۰۰	-۰/۲۴۵۲ - ۰/۵۹۴۴	-۴/۷۷۰	۰٫۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

شکل ۵. هیستوگرام وضعیت عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

- آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

آیا شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان نسبت به هم دارای اولویت هستند؟
برای آزمون این سؤال، ابتدا فرضیه‌های آماری H_0 و H_1 ایجاد می‌شود:

H_0 : اولویت‌های شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان از نظر مطلوبیت یکسان‌اند.
 H_1 : دست‌کم دو اولویت از شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان از نظر مطلوبیت با هم متفاوت‌اند.

جدول ۱۱. نتایج آزمون فریدمن وضعیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

تعداد داده‌های هر شاخص	درجه آزادی	آماره کای دو	سطح معناداری	نتیجه آزمون
۱۰۰	۸	۱۳/۷۷۶	۰/۰۸۸	H_1 تأیید می‌شود

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

با توجه به نتایج مندرج در جدول ۱۱، مقدار P-value (۰/۰۸۸) بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین فرض صفر تأیید و فرض مقابل رد می‌شود. در واقع وضعیت شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان از نظر مطلوبیت تفاوت چندانی با هم ندارند. با این حال به منظور تعیین اولویت، میانگین رتبه‌ها بررسی می‌شود. نتایج مربوط به میانگین رتبه‌ها در جدول ۱۲ آمده است. هرچه میانگین رتبه بیشتر باشد، اهمیت آن شاخص بیشتر است. هرچند در ارتباط با شاخص‌های عدالت فضایی در شهر گلپایگان تفاوت چندانی وجود ندارد، اما نتایج رتبه‌بندی آزمون فریدمن نشان می‌دهد تنوع فضایی به‌عنوان شاخصی که رتبه اول را کسب کرده، شناخته شده است. شاخص‌های عمومیت‌داشتن، تفاوت و فراغت و استقلال نیز در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. شاخص‌هایی نظیر شفافیت‌سازی، سازش، برابری-مساوات، مشارکت و منافع عام به‌ترتیب آخرین رتبه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند که از دلایل آن می‌توان به مواردی مانند نادیده‌گرفتن مردم به‌عنوان عظیم‌ترین و مهم‌ترین سرمایه شهر، و گم‌شدن نقش مردم در حلقه طرح‌های توسعه شهر اشاره کرد؛ درحالی‌که مردم باید به‌عنوان عاملان فعال در این طرح‌ها عمل کنند؛ به‌جای اینکه به‌عنوان پاسخ‌دهنده منفعل عمل کنند. هرچند در سال‌های اخیر مشارکت‌های مردمی و نقش آن‌ها در پیشبرد روند توسعه پایدار شهرها مورد توجه واقع شده است، اما هنوز جایگاه واقعی خود را به‌صورت عملی در طرح‌های توسعه پیدا نکرده است. عدم حضور

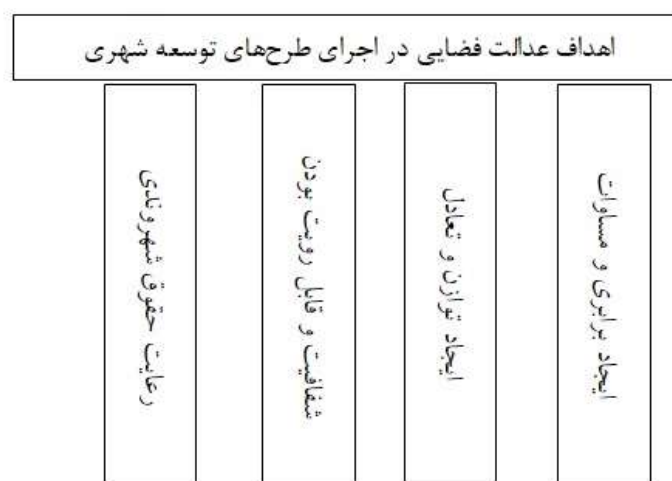
جدول ۱۲. اولویت‌بندی شاخص‌های عدالت فضای در طرح‌های توسعه شهر گلپایگان

اولویت‌بندی	میانگین رتبه	انحراف معیار	میانگین	شاخص
اول	۵/۶۲	۱/۰۸۸۱۵	۲/۷۰	تنوع فضایی
دوم	۵/۳۷	۱/۰۲۷۸۷	۲/۶۴	عمومیت‌داشتن
سوم	۵/۰۴	۱/۴۰۹۷۴	۲/۶۲	تفاوت
چهارم	۵/۰۰	۱/۰۶۰۵۹	۲/۵۸	فراغت و استقلال
پنجم	۴/۹۳	۱/۱۱۹۳۸	۲/۵۴	منافع عام
ششم	۴/۹۱	۱/۰۵۴۱۴	۲/۵۷	مشارکت مردمی
هفتم	۴/۸۷	۱/۳۹۵۹۲	۲/۵۳	برابری و مساوات
هشتم	۴/۸۶	۱/۴۰۹۷۴	۲/۵۵	سازش
نهم	۴/۴۱	۱/۴۶۶۶۷	۲/۴۸	شفافیت‌سازی

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۹

پررنگ مردم در همه مراحل اجرای طرح‌های توسعه شهری در شهر گلپایگان نیز مانند سایر شهرهای ایران، زمینه و بستر بروز نابرابری‌ها و عدم موفقیت را در طرح‌های توسعه شهری را فراهم می‌کند. یافته‌های این بررسی، دیدگاه کارشناسان را در این امر، با توجه به نتایج آزمون فریدمن تأیید می‌کند.

براساس جدول ۱۲، نگاشت مفهومی تحقق‌پذیری عدالت فضایی را در طرح‌های توسعه شهری و شاخص‌های عدالت فضایی با توجه به اهداف پژوهش می‌توان به شکل ۶ ترسیم کرد.

شکل ۶. نگاشت مفهومی اهداف عدالت فضایی در اجرای طرح‌های توسعه شهری

نتیجه‌گیری

مهم‌ترین وظیفه دولت یا اداره محلی (اداره شهرداری)، تخصیص منابع کمیاب میان گروه‌ها و جوامع شهری است. از این رو تبیین مفهومی از عدالت فضایی در شهر و کاربردی کردن آن (به‌منظور تحقق) می‌تواند به برنامه‌ریزی شهری در شهرها به‌ویژه شهرهای ایران کمک شایانی کند. شهر گلپایگان یکی از مهم‌ترین شهرهای استان اصفهان و دارای بافت‌های تاریخی بسیاری است. موقعیت این شهر در بین قطب‌های اقتصادی کشور (تهران، اراک و اصفهان) قرار گرفته و در سال‌های اخیر از نظر شهرنشینی پیشرفت سریعی داشته است. علاوه بر این محدودیت‌هایی مانند وجود مناطق کوهستانی در بخش عمده‌ای از آن، اراضی بیابانی وسیع در شرق و جنوب شرق، اراضی شور در شمال، کاهش سطح آب‌های زیرزمینی، طغیان رودخانه‌های فصلی، بن‌بست‌بودن شهرستان از جنوب شرق و غرب و غیره نشان‌دهنده نیاز به یک برنامه‌ریزی دقیق در توزیع منابع و امکانات این شهر است که باید به‌صورت عادلانه توزیع شود. در طرح‌های جامع شهری سعی شده به این مسئله پرداخته شود که از اهداف مهم این پژوهش نیز به‌شمار می‌رود.

در این پژوهش اطلاعات پایه با استفاده از طرح جامع شهر گلپایگان گردآوری شد. برای بررسی معیارهای مورد نظر، از دیدگاه متخصصان، کارشناسان و دست‌اندرکاران حوزه شهری و مهندسان و کارشناسان دخیل در تهیه طرح‌های جامعه شهری استفاده شد که جامعه آماری پژوهش را تشکیل می‌دهند. همچنین از طریق نمونه‌گیری گلوله‌برفی، به‌صورت

مجازی تعدادی از پرسشنامه‌ها تکمیل و برای کسب اطلاعات و استفاده در بخش تحلیل یافته‌ها، به صورت مجازی با افراد نمونه مصاحبه صورت گرفت.

در این پژوهش شاخص‌های عدالت فضایی با استفاده از تحلیل ثانویه در دو بخش عدالت توزیعی (مفاهیم مرتبط با برابری و مساوات، تنوع فضایی، منافع عام، آزادی) و عدالت ساختاری (مشارکت مردمی، شفافیت، تفاوت، سازش و عمومیت‌داشتن) بررسی شد.

نتایج بررسی شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های جامع شهر گلپایگان نشان می‌دهد آینده‌نگری در بخش‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی با توجه به وضعیت گذشته حاکم در این شهر صورت گرفته است. همچنین نیازسنجی‌ها در این بخش‌ها با توجه به جمعیت موجود انجام می‌شود؛ در حالی که روند تغییرات جمعیت در این شهر دارای نوسان بوده است. یکی دیگر از نکاتی که در ارتباط با تنوع کالبدی ویژگی‌های انسانی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در طرح‌های شهر گلپایگان باید مورد توجه واقع شود، توجه به پیش‌بینی‌هایی است که برای این بخش صورت گرفته است که فقط به انواع فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی توجه شده و به بروز انواع جدید فعالیت‌های مذکور توجهی صورت نگرفته است. یافته‌های بررسی طرح‌های جامع شهری در ارتباط با موضوع برابری در بهره‌گیری از فرصت‌ها نشان می‌دهد از آنجا که طرح‌های مذکور به صورت متمرکز و از بالا به پایین برنامه‌ریزی می‌شوند، تنها به بررسی ابعاد فیزیکی مسائل شهر می‌پردازند و امکان بهره‌گیری چندانی برای ساکنان شهر فراهم نمی‌شود؛ بنابراین مردم شهر گلپایگان در مشارکت و همراهی با طرح‌ها آزادی ندارند.

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در طرح‌های جامع شهر کمتر به آن توجه می‌شود، پرداختن به مسائل قشر فرودست است. می‌توان گفت در طرح‌های جامع شهر گلپایگان به اشتغال و مسائل اقتصادی بسیاری پرداخته شده، اما به مسئله گروه‌های کم‌درآمد و پردرآمد توجهی صورت نگرفته است و برنامه‌ها در سطحی کلی تدوین و اجرا می‌شود. در مجموع شاخص‌های عدالت فضایی در این طرح‌ها پایین است؛ بنابراین این معیارها در سطح پایینی قرار دارند و نتایج یافته‌های میدانی این مسئله را تأیید می‌کند. نتایج آمار استنباطی نشان می‌دهد در شاخص‌های عدالت فضایی که با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای تجزیه و تحلیل شده‌اند، مقدار P-Value کمتر از ۰/۰۵ است و فرض صفر رد می‌شود. در نتیجه شاخص‌های عدالت فضایی در سطح پایینی قرار دارند. یافته‌های آزمون فریدمن بیانگر آن است که شاخص‌های عدالت فضایی در طرح‌های جامع شهر گلپایگان نسبت به هم دارای اولویت نیستند و تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. نتایج واکاوی عدالت فضایی در طرح‌های جامع شهر گلپایگان در مجموع در سطح پایینی قرار دارد.

از آنجا که واگذاری یا تغییر کاربری و تراکم و نحوه توسعه یا تفکیک هر قطعه ملک در قالب طرح‌های توسعه یا توسط ضوابط پهنه‌بندی و شهرسازی و دیگر سازوکارهای نظارتی می‌توانند بر مرغوبیت و ارزش آن تأثیر مستقیم بگذارند، لازم است منافع به دست آمده از پروژه‌های توسعه شهری با سازوکارهای مختلف از مالکان به نهادهای عمومی بازگردانده شود. همچنین خسارات واردآمده به برخی دیگر از مالکان، توسط عاملان یا مسئولان بازپرداخت شود. البته در اغلب طرح‌های شهری این موضوع مسکوت مانده و توجهی به آن صورت نگرفته است.

راهبردهای پیشنهادی در راستای تأمین اهداف پژوهش

با توجه به اهداف چهارگانه پژوهش، راهبردهای پیشنهادی به تفکیک در راستای تأمین اهداف پژوهش به شرح زیر است:

– راهبردهای پیشنهادی به منظور ایجاد برابری و مساوات:

الف) توجه به مناطق محروم شهری در جهت ایجاد برابری و مساوات با توجه به وضعیت موجود شهر؛

ب) برابری در دسترسی‌های فیزیکی، روانی، اقتصادی و مالی در شهر؛

پ) تسهیم منصفانه فضای شهری؛

ت) تخصیص منابع بر مبنای عدالت و برابری وظایف، مسئولیت‌ها و مزایای طرح‌های توسعه شهری؛

ث) تقسیم نقش‌ها و وظایف در مدیریت شهری و منابع با رعایت عدالت و انصاف بین همه گروه‌ها.

– راهبردهای پیشنهادی در جهت ایجاد توازن و تعادل:

با توجه به وجود کمبودهای فراوان در طرح‌های توسعه شهری، سیاست‌گذاری‌های مدیریت شهری براساس اصول عدالت فضایی صورت گیرد و مدیریت شهری براساس اصل عدالت‌محوری خدمات را توزیع کند. برخی از مهم‌ترین پیشنهادها برای افزایش عدالت فضایی که در چارچوب ایجاد توازن و تعادل قرار می‌گیرند، شامل موارد زیر هستند:

الف) ارائه سازوکار توزیع خدمات برابر و متناسب با نیازهای جمعیتی؛

ب) آسیب‌شناسی وضع موجود و شناسایی کمبودها و نقص‌های موجود در حوزه خدمات، زیرساخت‌ها و غیره؛

پ) تعریف سیستم مشخص و عادلانه برای جریمه متخلفان در مدیریت شهری؛

ت) تدوین فرآیندی برای حل مناقشات در مدیریت شهری.

– راهبردهای پیشنهادی در جهت ایجاد شفافیت و قابل‌رویت‌بودن:

به دلیل اهمیت زیاد طرح‌های جامع و توسعه به‌عنوان سندهای مهم قانونی، حقوقی و اخلاقی در زمینه هدایت توسعه شهر، مسئولان امر باید در جهت تکثیر، توزیع و انتشار مفاد طرح‌های توسعه شهری، و ارائه اطلاعات در زمینه مراحل اولیه و تهیه، بررسی و تصویب آن‌ها تلاش لازم و کافی داشته باشند. طبعاً هرچه آگاهی در این زمینه‌ها بیشتر باشد، افراد بیشتری از جامعه می‌توانند از این امر منفعت ببرند و مدیران نیز می‌توانند به‌صورت واقعی‌تری ساختار توقعات و رفتار خود را در زمینه مدیریتی از تصمیم‌گیری‌های غیرمنطقی و غیرعملی و بروز تخلفات در توسعه اراضی شهری شکل دهند. در نتیجه از پیچیدگی‌های بعدی در امر توسعه شهری کاسته می‌شود. افزایش دسترسی به اطلاعات در زمینه مفاد طرح‌های توسعه، به رسمیت این طرح‌ها می‌افزاید.

سایر پیشنهادها برای افزایش عدالت فضایی در چارچوب ایجاد شفافیت و قابل‌رویت‌بودن عبارت‌اند از:

الف) تعریف سازوکارهایی مانند پایش مستقل و ارائه گزارش به مردم در اجرای عدالت و رسانه‌های آزاد برای شفافیت

در تمام سطوح مدیریت شهری؛

ب) واضح و مشخص‌بودن فرایندهای تصمیم‌گیری به‌منظور جلوگیری از ایجاد شبهه برای چگونگی دستیابی به نتایج

آن‌ها؛

پ) وضوح در شناسایی و اتخاذ اهداف و اقدامات مدیریت شهری و انعکاس آن به شهروندان.

– راهبردهای پیشنهادی در جهت رعایت حقوق شهروندی:

برخی از مهم‌ترین پیشنهادها برای افزایش عدالت فضایی که در چارچوب حقوق شهروندی قرار می‌گیرند، شامل موارد زیر هستند:

الف) تعیین حقوق مالک هر قطعه زمین در رابطه با ضوابط و مقررات دولتی و محدودیت‌های تعیین‌شده توسط این ضوابط، در نحوه استفاده و کاربری آن ملک (حقوق مالکیت و توسعه)؛

ب) تعیین حقوق شهروندان مالکان یا ساکنان اراضی شهری در رابطه با توسعه و نحوه استفاده و کاربری اراضی مجاور و محلی، و نحوه تأثیرگذاری این اراضی بر یکدیگر؛

پ) تعیین تکلیف مسئولیت اداره‌های دولتی برای برنامه‌ریزی یا کنترل توسعه شهر در سطوح گوناگون و تنظیم و اجرای ضوابط شهرسازی، طرح‌های شهری و برنامه‌ریزی‌ها در جهت صیانت از حقوق شهری؛

ت) ایجاد تعامل شامل اشتراک سریع اطلاعات، سرمایه‌ها و گفت‌وگوهای عمومی در طرح‌های توسعه شهری؛

ث) اطمینان از مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد و جوامع محلی؛

ج) تدوین راهکار ارتباط با مردم در طرح‌های توسعه؛

ح) مشارکت تمامی گروه‌های مرتبط با توجه به دامنه و اهداف طرح‌های توسعه شهری؛ بنابراین اطمینان از مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد و جوامع محلی بسیار اهمیت دارد. افراد باید از طیف‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و غیره باشند.

خ) تعیین نقش و وضعیت حقوقی، قانونی و اخلاقی ابزارهای برنامه‌ریزی و نظارت بر توسعه شهرها شامل ضوابط شهرسازی و پهنه‌بندی و روش‌ها و سازوکارهای گوناگون در زمینه نظارت بر کاربری، تراکم و توسعه اراضی شهری و سازوکارهای مشارکت عمومی؛

د) تعیین چارچوب قانونی و حقوقی نحوه برخورد با کاهش ارزش یا افزایش مرغوبیت اراضی به دلیل اجرای طرح‌های توسعه، ضوابط و مقررات و به‌کارگیری ابزار کنترل توسعه شهری؛

ذ) تعریف، تبیین، تثبیت و تفکیک حق فردی، حق عمومی، نیاز اجتماعی، منافع اجتماعی و مساوات اجتماعی به‌عنوان پایه‌های ارزشی نظام‌های برنامه‌ریزی و نظارت بر توسعه شهری.

منابع

- امین‌زاده، بهرام و مینا روشن (۱۳۹۳). «ارزیابی روش‌های سنجش عدالت فضایی در توزیع کاربری اراضی شهری، نمونه موردی: شهر قزوین»، آرمان‌شهر، شماره ۱۳، ۲۴۳-۲۵۸.
- انتظار یزدی، حسن رضا (۱۳۹۴). «تأثیر طرح در قیمت‌گذاری املاک واقع در طرح‌های عمومی و عمرانی شهرداری»، وکیل مدافع، شماره ۱۴، ۱۰۷-۱۲۴.
- داداش‌پور، هاشم، علیزاده، بهرام و فرامرز رستمی (۱۳۹۴). «تبیین چارچوب مفهومی عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری با محوریت مفهوم عدالت در برنامه مکتب اسلام»، نقش‌جهان پارس، شماره ۱-۵، ۷۵-۸۴.
- داداش‌پور، هاشم و نینا الوندی‌پور (۱۳۹۵). «عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران؛ فرامطالعه چارچوب نظری مقاله‌های علمی موجود»، هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۲۱، شماره ۳، ۶۷-۸۰.
- نوز، بهروز (۱۳۹۵). *تدوین نظام اخذ عوارض از افزایش ارزش و جبران کاهش ارزش املاک و اراضی ناشی از طرح‌های توسعه شهری*، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- سعیدی رضوانی، هادی و فرشاد نوریان (۱۳۹۳). «شهرسازی عدالت-محور؛ رهیافتی پیشرو در برنامه‌ریزی شهری»، فصلنامه علمی مطالعات شهری، سال سوم، شماره ۱۲، ۴۷-۵۸.
- شکوهی بیده‌نی، محمدصالح (۱۳۹۳). ارزیابی عدالت فضایی در برنامه‌های توسعه شهری، مورد پژوهی طرح راهبردی ساختاری توسعه و عمران شهر تهران (طرح جامع تهران) و برنامه آمایش پایدار پاریس PADD، تهران، رساله دکتری شهرسازی، دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، استادان راهنما: محمد مهدی عزیزی، پاسکال فیلیفر.
- عبدالله‌خان گرجی، بهرام (۱۳۹۵). *سامان‌دهی و طراحی نظام انتقال حق توسعه در شهر تهران*، طرح پژوهشی نهاد برنامه‌ریزی شهر تهران.
- مهندسین مشاور نقش محیط (۱۳۹۶). *طرح توسعه و عمران شهر (جامع) شهر گلپایگان*، آرشیو طرح‌های توسعه و عمران وزارت راه و شهرسازی.
- میرغلامی، مرتضی، علیزاده، بهرام و محمدعلی کی‌نژاد (۱۳۹۷). «ارزیابی عدالت فضایی در توسعه مجدد فضاهای شهری مورد پژوهی: طرح موضعی عتیق شهر تبریز»، فصلنامه علمی پژوهشی باغ نظر، دوره ۱۵، شماره ۶۷، ۴۳-۵۲.
- هاروی، دیوید (۱۹۷۳). *عدالت اجتماعی و شهر*، ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران.
- یغفوری، حسین؛ سجاد و نرگس قاسمی (۱۳۹۶). «بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات، با تأکید بر مدیریت شهری»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱-۲۶، ۱۱۴-۱۲۸.
- Abdullah Khan Gorji, B. (2015). *Organizing and designing the transfer right development system in Tehran*. Research plan of Tehran Planning Institution. (In Persian)
- Aminzadeh, B., & Roshan, M. (2014). Evaluation of methods of measuring spatial justice in the distribution of urban land use, case study: Qazvin city, *Armanshahr*, 13, 258-243. (In Persian)
- Bret, B. (2018). *Spatial Justice and Geographic Scales*, the Multiple Faces of Spatial Justice, ISSN: 2105-0392, <https://www.jssj.org/>
- Connelly, S., & Bradley, K. (2004). *Spatial justice*, European spatial policy and the case of polycentric development. In ECPR workshop on European Spatial Politics, Uppsala, Sweden.
- Dadashpour, H., & Alvandipour, N. (2016). Spatial justice on an urban scale in Iran; meta-study of the theoretical framework of existing scientific articles, *Fine Arts-Architecture and Urban Planning*, 21(3), 80-67. (In Persian)
- Dadashpour, H., Alizadeh, B., & Rostami, F. (2015). Explaining the conceptual framework of spatial

- justice in urban planning with the focus on the concept of justice in the program of the Islamic doctrine), *The inscription of Jahan Pars*, 5(1), 84-75. (In Persian)
- Entezar Yazdi, H. R. (2015). The effect of the plan on the pricing of real estate located in the general and development plans of the municipality, *Lawyer*, (14), pp. 107-124. (In Persian)
- Environmental Role Consulting Engineers (2017). *Golpayegan city (comprehensive) development plan*, archive of development plans of the Ministry of Roads and Urban Development. (In Persian)
- Guasco, A. (2015). (De) constructing Los Angeles: Spatial Injustice and Memoirs. *Humanistic Studies*, 1, 1-12
- Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. Translated by Aref Aghvami Moghadam, Tehran. (In Persian)
- Himanshu, B., & Parthasarathy, S. (2016). *The Place of Spatial Justice*, case study: Jogeshwari Vikhroli Link Road (JVLR), and the transformation of an informal urban landscape in Mumbai Centre for Urban Policy and Governance, Tata Institute of Social Sciences.
- Jones, R. (2019). Governing the future and the search for spatial justice: Wales' Well-being of Future Generations Act. Fennia: *International Journal of Geography*, 197(1), 7-23.
- Jones, R., Goodwin-Hawkins, B., & Woods, M. (2020). From territorial cohesion to regional spatial justice: The Well-being of Future Generations Act in Wales, *International Journal of Urban and Regional Research*, 894- 912.
- Madanipour, A., Shucksmith, M., & Brooks, E. (2021). The concept of spatial justice and the European Union's territorial cohesion, *European Planning Studies*, 1-18.
- Manuel, J. (2016). *Social and Spatial Justice: Grassroots Community Action*. San Jose, CA, USA.
- Mir Gholami, M., Alizadeh, B., & Kaynejad, M. A. (2018). Evaluation of spatial justice in the redevelopment of urban spaces under study: Atiq local plan of Tabriz. *Bagh Nazar*, 15(67), 43-52. (In Persian)
- Parsons, S. (2017). *Land value and the value of land: understanding the determinants of land use transition in Melbourne's peri-urban region*.
- Rafieian, M., & Alizadeh, A. (2017). An Integrated Approach of Spatial Justice and Structure to Detect Spatial Conflicts in Yazd City, *Int. J. Architect. Eng. Urban Plan*, 27(2), 105-114,
- Rauhut, D. (2017). A Note on Territorial Justice, 57th conference of the European Regional Science Association, in Groningen, conference in the Netherlands, 29th August – 1st September.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts.
- Saeedi Rezvani, H., & Nourian, F. (2014). Justice-oriented urban planning; a leading approach in urban planning, *Scientific Quarterly of Urban Studies*, 3(12), 58-47. (In Persian)
- Shokohi Bidhani, M. S. (2014). *Evaluation of Spatial Justice in Urban Development Plans*, Case Study of Tehran Structural Strategic Development Plan (Tehran Master Plan) and PADD Sustainable Planning Plan, Tehran. *PhD Thesis in Urban Planning*. Faculty of Fine Arts, University of Tehran, Supervisors: Mohammad Mehdi Azizi, Pascal Filifer. (In Persian)
- Shokohi Bidhani, M. S. (2014). *Evaluation of Spatial Justice in Urban Development Plans*, Case Study of Tehran Structural Strategic Development Plan (Tehran Master Plan) and PADD Sustainable Planning Plan, Tehran. *PhD Thesis in Urban Planning*. Faculty of Fine Arts, University of Tehran, Supervisors: Mohammad Mehdi Azizi, Pascal Filifer.
- Silva, C. N. (2012). Just City, Spatial Justice and the Right to the City: What Role for E-Planning? *International Journal of E-Planning Research (IJEPR)*, 1(2), 88-91.
- Tavana Mehrabani, F., & Nohegar, A. (2017). Analysis the Urban Management Role of Spatial Equity in Urban Areas (Case Study: Hashtgerd New City). *Journal of Accounting and Management*, 3(3), 14-21.
- Todes, A. (2012). Urban growth and strategic spatial planning in Johannesburg, South Africa. *Cities*, 29(3), 158-165.

- Uwayezu, E., & De Vries, W. T. (2018). Indicators for Measuring Spatial Justice and Land Tenure Security for Poor and Low Income Urban Dwellers. *Land*, 7(3), 1-34.
- Uwayezu, E., & Vries, W. T. (2019). Expropriation of Real Property in Kigali City: Scoping the Patterns of Spatial Justice, *land*, 8(23), 1-29.
- Watson, V. (2009). The planned city sweeps the poor away: Urban planning and 21st century urbanisation. *Progress in planning*, 72(3), 151-193.
- Williams, J. (2018). *Spatial justice as analytic framework* (Doctoral dissertation). University of Michigan.
- Yaghfori, H., Qasemi, S., & Ghasemi, N. (2017). Study of spatial justice in the distribution of services, with emphasis on urban management, *Geographical Research*, 26(1), 114-128. (In Persian)
- Zenoz, B. (2015). *Developing a system for collecting tolls from increasing the value and compensating for the decrease in the value of real estate and lands resulting from urban development plans*. Tehran City Studies and Planning Center. (In Persian)